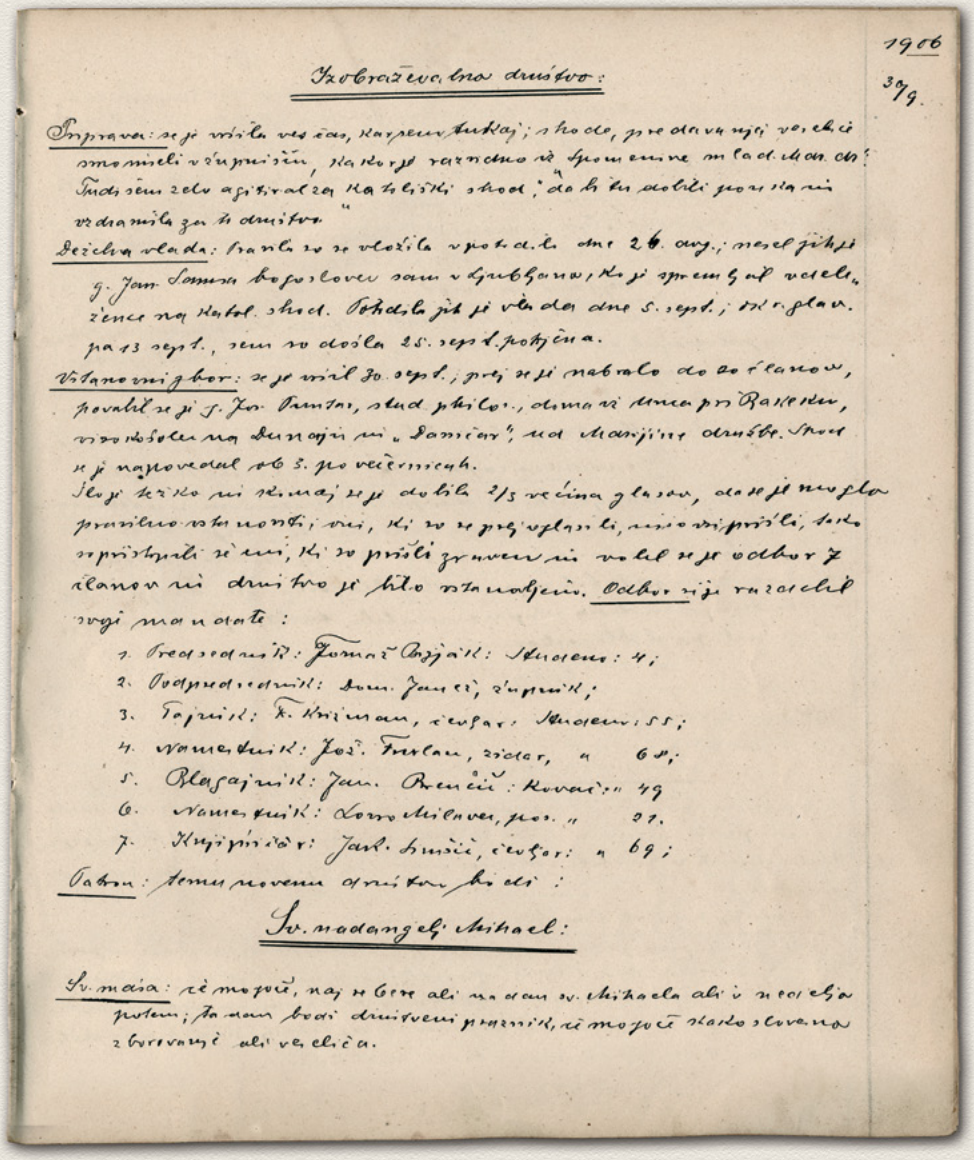
100 let Kulturnega društva Lipa Studeno

1906

379.

Izobraževalno društvo:

Sprava: se je vršila ves čas, kar pevsko društvo; shode, predavanja, veselice smo imeli v župnišču, kakor se je sploh razredno še spominjate mladi in stari. Tudi sem zelo agitiral za katoliški shod, da bi ga dobili pri nas in vdarnila za to društvo.

Deželna vlada: tranla se je vložila v prot. dne 26. avg.; nesel jih je g. Jan. Somra bogoslovec sam v Gradec, kjer je spremljal veselenje na katol. shod. Potrdila jih je vlada dne 5. sept.; min. glav. pa 13 sept., ven so došla 25. sept. potrjena.

Ustanovni shod: se je vršil 30. sept.; prej se je nabralo do 20 članov, povabil se je g. Jos. Bantar, stud. phil., ki ima rad ljudi pri Rakeku, vzdržuje na dunajski ul. „Damišar", kot slovenjski društv. shod se je napovedal ob 3. po večernicah.
Ker je težko kje kmalu, se je dobila 2/3 večina glasov, da se je mogla pravilno ustanoviti; vsi, ki so se prej vpisali, niso se prišli, tako so pristopali še ti, ki so prišli zraven in volil se je odbor z člani, ki društvo je bilo ustanovljeno. Odbor je razdelil vsi mandate:

1. Predsednik: Tomaž Rojšek: Studeno: 4;
2. Podpredsednik: Jan. Jurčič, župnik;
3. Tajnik: F. Krizman, cevljar: Studeno 55;
4. Namestnik: Jož. Furlan, zidar, „ 68;
5. Blagajnik: Jan. Prenčič: Kovač: „ 49
6. Namestnik: Lovro Milavec, pos. „ 21.
7. Knjižničar: Jak. Hudič, cevljar: „ 69;

Patron: Temu novemu društvu pa bodi:

Sv. nadangelj Mihael:

Sv. maša: se mogoče, naj se bere ali na dan sv. Mihaela ali v nedeljo potem; za dan bodi društveni praznik, se mogoče slovesno z govorancjo ali veselico.

AVTORJI

Anica Milavec:
Uvod
Spomini so ostali
Zaključek

Andreja Penko:
Zgodovinski okvir vasi Studeno
Društvo skozi različna obdobja

Nika Rot:
Ustanovitev društva
Praznična noša v Podgori

Izdalo: Kulturno društvo Lipa Studeno (september, 2006)
Lektoriranje: Katja Jurca
Oblikovanje in prelom: MV d.o.o. - Edo Milavec
Tisk: ČukGraf d.o.o.

KAZALO

PREDGOVORI 5

UVOD 9

ZGODOVINSKI OKVIR VASI STUDENO 10

USTANOVITEV DRUŠTVA 18

DRUŠTVO SKOZI RAZLIČNA OBDOBJA 21
- Pred prvo svetovno vojno 21
- Medvojno obdobje 22
- Po drugi svetovni vojni 23

SPOMINI SO OSTALI 27
- Začetki organiziranega delovanja društva 27
- Čas italijanskega raznarodovanja 38
- Slovenska beseda je spet dovoljena 42
- Kako se je Elizabeta lotila dela 53
- Zamiranje dramske veje društva 54
- Pevska veja društva pa se je ohranila 56

PRAZNIČNA NOŠA V PODGORI 67

ZAKLJUČEK 69
- INFORMATORJI 69
- LITERATURA 70
- SPONZORJI 72

ZAHVALE

Za pomoč in sodelovanje pri pripravi in izvedbi prireditve ob 100-letnici se zahvaljujemo:
Občini Postojna
Notranjskemu muzeju Postojna
Krajevni skupnosti Studeno

Za dostop do originalnih dokumentov se zahvaljujemo:
Vidi in Jožetu Debevec (Žnidarjevi)
Župnijskem uradu Studeno in župniku Marijanu Križaju

Zahvaljujemo se tudi **ge. Alenki Čuk**, **g. Jerneju Verbiču** in **g. Janezu Šuštaršiču** za članke v predgovoru knjižice in **Katji Jurca** za lektoriranje.

PREDGOVORI

ga. Alenka Čuk, kustodinja v Notranjskem muzeju Postojna

Spomini na prosvetno-kulturno delo v vasi živijo v srcu vsakega Studenčana. To so lepi spomini, spomini na druženje ob petju ali v dramski skupini, na vesele, smešne, včasih tudi žalostne prigode. V sto letih se takih spominov »kar nabere«. Tudi v srcih tistih, ki niso bili aktivni »društveniki«, temveč so le uživali ob poslušanju in gledanju svojih sovaščanov.

Delo vaških kulturnih društev je izjemno dragoceno, saj se v teh društvih vaščani ne le zbirajo in družijo, ampak njihovo skupno prostovoljno delo tudi bogati okolje, v katerem živijo. V tem pogledu Kulturno društvo Lipa Studeno še posebej izstopa. Društvo, ki danes šteje okrog 50 članov, že stoletje neprekinjeno združuje pevce in ljubiteljske igralce, doma iz Studenega in okolice. Njihovo kontinuirano delo dokazuje, da so znali v vasi navdušenje nad tovrstnim delom vedno znova prenesti tudi na mladi rod, ki je tako pridobival občutek pripadnosti vasi in društvu. Slednje je nenazadnje ključnega pomena za delo in ohranjanje tradicije društva.

Skoraj ni družine v vasi, ki ne bi vsaj z enim družinskim članom aktivno sodelovala pri delu društva. Prav predanost cele vasi je tisti dragocen prispevek, ki je društvo v sto letih ohranil pri življenju. Kljub občasnim težavam, neizogibnim tako v delu društva kot življenju nasploh, ki pa so jih člani društva vedno skušali premagati skupaj.

Z organizacijo ali sodelovanjem pri pripravi drugih prireditev Kulturno društvo Lipa Studeno pomembno prispeva h kulturni podobi svoje vasi in oklice, njihovo stoletno delovanje pa je gotovo zgled tudi drugim društvom na Pivki.

V letošnjem jubilejnem letu je v Studenem vzdušje upravičeno praznično. Z nizom prireditev in priložnostno publikacijo so se poklonili svojim predhodnikom in dokazali, da ima njihovo delo dostojne naslednike.

Zato iskren stisk roke vsem članom društva in vaščanom Studenega, ki ste vsak na svoj način pomagali k ustvarjanju podobe vašega društva, vaše vasi. Spoštljiv spomin pa naj velja vsem tistim, ki jih danes ni več med nami, a so s svojim predanim in nesebičnim delom v sto letih soustvarili podobo društva.

Ob vsakem praznovanju razmišljamo tudi o prihodnosti. Članom društva želim, da bi se njihov ustvarjalni zanos še naprej krepil in jih bogatil v odnosu do sočloveka, s katerim jih veže trdno prijateljstvo, sobivanje in solidarnost.

g. Jernej Verbič, župan občine Postojna

Iskrene čestitke ob stoti obletnici delovanja Kulturnega društva Lipa Studeno!

In vse priznanje, zahvala in pohvala vsem, ki so k tej častitljivi obletnici od samih začetkov delovanja društva dalje pa do danes kakorkoli pripomogli in vsem tistim, ki si tudi danes prizadevajo za uspešno delo društva!

O stoletnem prizadevanju ljudi iz Studenega za splošno kulturo, slovensko besedo in pesem, pričuje vsebina tega spominskega zbornika. Moje misli ob tem imenitnem stoletnem jubileju so bolj posplošene. Rad bi predvsem poudaril, da je, kljub različnim razlagam, pojmovanjem, vsebinam, slogom, področjem, dejavnostim in še čemu, v osnovi kultura le ena sama – skratka, **kultura je ali pa je ni.**

Stoletni jubilej Kulturnega društva Lipa Studeno je živ dokaz za to mojo trditev. Ljudje so tedaj, pred sto leti, sami, iz lastnega spoznanja, v času, ko je bila vsepovsod po slovenskem ozemlju živa želja in potreba po splošnem prosvetnem in kulturnem dvigu slovenske zavesti, v boju zoper velikonemški nacionalizem, ustanovili društvo, ki naj bi in tudi je skrbelo za splošno kulturno in narodno osveščanje lokalnega prebivalstva. Takšna dejavnost v tedanjih časih gotovo v ničemer ni neposredno primerljiva z današnjimi razmerami, saj je kulturno prosvetno delo na podeželju bilo tedaj dejansko edina organizirana oblika kvalitetnega družabnega in splošno izobraževalnega življenja. Da je bilo tedaj izobražencev malo, idealizma pa veliko in da je bilo delo in trud tedanjih vaških učiteljev in duhovnikov jedro domoljubne in kulturniške dejavnosti, je povsem razumljivo.

Čas po 1. svet. vojni in tja do konca 2. svet. vojne v naših krajih kulturniškemu druženju in delovanju ni bil naklonjen. Nasprotno: prizadevati si za slovensko in slovenstvo je v očeh osvajalskih »nosilcev« dvatisočletne kulture, ki so našim ljudem prišli vsiljevati nekaj, kar je bilo skregano z osnovnimi kulturnimi normami, veljalo že kar za protidržavno početje. In vendar sta prav kulturniško življenje in visoka zavest tedanjih ljudi bili prava podlaga in dediščina za posameznikovo, pa tudi za narodnostno preživetje. Koliko veselja in novega zagona v kulturnem življenju in delu je šele sledilo po 2. svet. vojni, ko so domači ljudje spet postali gospodarji na svoji zemlji, ko sta slovenska beseda in pesem lahko spet svobodno zaživeli med ljudmi!

Današnji časi prinašajo nove, drugačne potrebe in izzive. Naše življenje je prepojeno z najrazličnejšimi informacijami in vsebinami, ki jih posredujejo sodobni mediji, od knjig in časopisja vseh vrst in kvalitet, do radijskih in televizijskih programov ter interneta. Podeželje ni več daleč od mesta in življenje na podeželju se bistveno več ne razlikuje od mestnega. Ima kvečjemu vse večje prednosti. Prevažamo se z avtomobili po gladkih cestah in si lahko privoščimo, da smo praktično kadarkoli kjerkoli v Sloveniji ali v zamejstvu, kakor pač komu ustreza. Ob vsej pestrosti življenja in vse bolj

skomercializirani vsakovrstni ponudbi, je tudi ponudba kulture in »kulture«, pozitivnih in negativnih vplivov na človeka in še posebej na mlade, naravnost izjemna, vse bolj nepregledna in neobvladljiva. Problemi sodobnega časa in potrebe sodobnega kulturno prosvetnega življenja so zatorej dandanašnji v marsičem bistveno drugačne, kot so bile pred sto ali pred petdeset ali celo pred dvajset leti.

V osnovi pa gre vseskozi za eno in isto: **gre za kulturo, ki je ali pa je ni.** In prav ob tej ugotovitvi se izpostavlja tudi fenomen kulturnega življenja na podeželju v današnjem času. V tesni zvezi s tem so temeljni razlogi, v katerih korenini tudi današnja plodna dejavnost Kulturnega društva Lipa Studeno, ter podobno še marsikje drugod na našem podeželju. Priča smo dogajanju, ko se pristna, zdrava kultura vse izraziteje ukoreninja na podeželju, da, tudi in predvsem med mladimi, medtem ko je v mestnem okolju, npr. tudi v Postojni, vse več tiste druge kulture, ki to ni. Vse več je dogajanja, ki ga je kvečjemu mogoče imenovati subkultura, ki v ničemer nima prihodnosti, je zgolj sama sebi namen in je odraz tistih odklonov od temeljnih družbenih, kulturnih in narodnih vrednot, ki vodijo v destruktivno smer.

Svoje razmišljanje zaključujem z iskrenim voščilom »Lipi« iz Studenega, da bi bila močno dejavna še vsaj naslednjih 100 let, da bi vedno znova znala slediti izzivom in potrebam časa in bi iz zdravega okolja, v katerem je nastala in obstala vse do danes, črpala svojo moč, vzore in dejavnost tudi v prihodnje.

g. Janez Šuštaršič, tajnik nekdanje ZKO Postojna

Letos kulturno društvo v Studenem praznuje 100-letnico svojega delovanja.

Kulturno napredni in zavedni vaščani so namreč davnega leta 1906 ustanovili Izobraževalno društvo v Studenem, torej je od tedaj minilo sto let. Sto let življenja kulture v vasi, ki je bila ves čas plodna in bogata, čeprav ne na očeh širše javnosti.

To je jubilej - visok jubilej!

Vsakdo ve, kako je bilo na začetku preteklega stoletja, ko se je začela prva svetovna morija, nadaljevala se je italijanska okupacija, sledila je NOB in na koncu prejšnjega tisočletja dolgo pričakovana samostojna država Slovenija.

V vseh teh včasih zelo težkih časih so Studenčani vztrajali in bili do leta 1972 (ko so uprizorili Goldonijevo Krčmarico *Miraldolino*) eno najaktivnejših amaterskih gledališč v širšem območju.

Tudi sedanjost je razveseljujoča. Danes v Studenem aktivno delujejo štirje pevski zbori: dva posvetna in dva cerkvena. To pa za tako majhen kraj ni ravno vsakdanje. Vsa pohvala!

Res pa je tudi nekaj: brez ljudi, ki so gonilna sila takega dogajanja, lahko rečemo tudi gibanja, ne bi bilo sto let življenja in poustvarjanja slovenske kulture!

Takih ljudi je bilo v teh preteklih letih veliko, vsi so prispevali svoj delež k ohranjanju slovenske biti!

Eno od mnogih pa bi vseeno omenil. To je Frančiška (Fani) Milavec. Prav ona ima zasluge, da pevska kultura v zadnjih desetletjih v Studenem ni umrla.

Kaj pa prihodnost? Kakšne so ambicije, želje?

To vedo in načrtujejo krajani Studenega in okolice. Prepričan pa sem, da se kulturno življenje v vseh svojih oblikah ne bo končalo s 100-letnim jubilejem, ampak se bo nadaljevalo in še stopnjevalo.

Tako, srečno in dolgo bogato življenje kulture v Studenem in drugod!

UVOD

Kdor hoče videti, mora gledati s srcem.
Bistvo je očem nevidno.
(Antoine de Saint - Exupéry: Mali princ)

Besede Malega princa na začetku knjige ob 100-letnici Kulturnega društva Lipa Studeno niso naključno izbrane. V svoji globini se namreč dotikajo bistva delovanja v prostovoljni kulturi. Kulturni dogodki, predstave in prireditve presegajo to, kar lahko vidimo z očmi – resnični kulturni dogodki se začnejo, končajo in shranijo v srcu. Preden je predstava ali nek kulturni dogodek namreč postavljena na oder, jo je potrebno videti, začutiti in ovrednotiti v svojem srcu.

Tega so se dobro zavedali naši predniki. Kako bi drugače lahko v času, ki ga je zaznamovalo narodnostno zatiranje, pomanjkanje materialnih dobrin in trdo fizično delo, začutili velik pomen obstoja kulturnega društva na vasi. Govoriti v svojem maternem jeziku, pa ne samo tako, vsak dan, pri delu. Ampak govoriti in prepevati v svojem jeziku ob praznikih, učiti se od mojstrov slovenske proze, poezije in dramatike. Občutiti in dihati njihov ponos in spoštovanje do slovenskega jezika. Vse to in še mnogo česar ne vemo več, je zagotovo botrovalo želji po ustanovitvi kulturnega društva.

Ne želim poveličevati nekdanjih časov. Želim le, da kulturno dediščino in tradicijo ohranimo v vsej njeni veličini in pomembnosti tudi svojim potomcem.

ZGODOVINSKI OKVIR VASI STUDENO

Studeno je gručasto naselje na severnem robu spodnje Pivške kotline in spada v kraško-notranjsko regijo. Leži na razgibanem kraškem svetu pod hribom Sv. Lovrenca (1019 m), na nadmorski višini okrog 550 do 600 m. Pod naseljem so na flišu tri ponikalnice, ki ponikajo na zakraselem svetu postojnske Gmajne. Zanimivost vasi je lega na razvodju med Jadranskim in Črnim morjem (Habe, 1975). Studeno zajema približno 110 hiš in je razdeljeno na tri naselbinske dele: »kotanjo«, »gurn konc« in »duln konc« z »Repačami«.

Naselje se nahaja tik ob pomembni cesti, ki je vodila iz Planine mimo Strmce in Landola proti Razdrtemu. Ta cestna povezava je bila tista, ki je od nekdaj vplivala na okoliške prebivalce in razvoj naselja samega. Omenjena cesta ima bogato zgodovino in domačini jo poznajo pod številnimi imeni. Daleč nazaj, že pred našim štetjem, je bila poznana kot prazgodovinska jantarjeva pot, ki je ime dobila po okamneli smoli, s katero so trgovali. V rimski dobi so to pot in kraje ob njej zasedli Rimljani. Čez prvotno prazgodovinsko traso so zgradili kakovostno rimsko cesto, ki je bila kasneje v srednjem veku ponovno v rabi. V srednjem veku so cesto imenovali tudi patriarhova pot, ker je vodila do mogočnega jedra zemljiške posesti oglejske patriarhove cerkve v Cerknici (Kos, 1985). Ko so furmani pričeli z izvažanjem lesa, so za prevoz izbrali že utrjeno rimsko traso, saj je bila ta bolj položna in manj ovinkasta ter zato ugodnejša za tovorni prevoz. Cesta je dobila naziv jamborna ali lesna cesta. Zanimivo je, da o izvozu gradbenega lesa iz teh krajev govorijo že podatki iz 13. stoletja (Gestrin, 1972). Ta ista cesta je bila pomembna vse do druge polovice 15. stoletja, ko jo je zamenjala cesarska cesta zgrajena čez Postojno.

O zgodnji naselitvi v Studenem pričajo tudi prazgodovinske in rimskodobne najdbe. Pred rimsko zasedbo je v naših krajih živelo ilirsko pleme Japodje. Številna prazgodovinska gradišča na Pivškem so takrat predstavljala del močno utrjene meje med ilirskimi plemeni in rimskim imperijem, saj so zapirala vse dohode v Pivško kotlino (Urleb, 1975). Eno takšnih gradišč je bilo tudi na Taboru v Studenem. Tabor se nahaja približno na sredini vasi na nizkem griču, ki je nekoliko dvignjen nad ostalimi hišami. Ohranjeno je ledinsko ime »Na Taboru«. V času med 5. in 3. stoletjem pred našim štetjem je bila na Taboru prazgodovinska naselbina. Tu so leta 1976 pri arheoloških izkopavanjih našli kose grobe lončenine, certoško fibulo in večbarvno stekleno jagodo z očesci (Osmuk, 1985).

V vznožju slemena Ostrog (ledinsko ime Podostrog), na robu okoliških njiv, so že pred 1. svetovno vojno naleteli na žarne grobove in razne rimske najdbe (keramiko, opeko, majhne obročke in podkev). Najdbe na žalost niso ohranjene. Anelli omenja, da so nekje pri vasi našli prazgodovinsko sulico in srp. Glede na bližino prazgodovinskega

gradišča na Taboru, bi smeli na tej lokaciji pričakovati grobišče iz starejše železne dobe[1]. Tu odkrite rimskodobne najdbe pa je treba povezati z bližnjo rimsko cesto. Pod Ostrogom je bil najden tudi poznoantični Anastazijev[2] novec.

Na Ostrogu severovzhodno od vasi Studeno je viden manjši umetno izravnan plato, z obrambnim jarkom. Ta plato je na vzhodni in južni strani najverjetneje uničil kamnolom. Na Ostrogu naj bi stala že manjša poznoantična[3] utrdba, ki je varovala bližnjo rimsko cesto. Kastel naj bi bil v večjem delu uničen zaradi kamnoloma, vendar pa je kamnolom deloval le kratek čas in ni toliko poškodoval samega vrha Ostroga. V srednjem veku pa so iz tega utrjenega platoja signalizirali na prihajajočo nevarnost, saj se iz njegovega vrha razgled razteza vse do Šmihela in Razdrtega. Domnevo, da gre za poznoantični kastel, je treba zavrniti zaradi dveh podatkov. Prvič je greben premalo zavarovan ravno iz vzhodne smeri, to je iz smeri, po kateri naj bi v pozni antiki vpadali barbari. Verjetnejša poznoantična postojanka je stala na hribu Sv. Lovrenc.

Sv. Lovrenc (iz arhiva A. Penko)

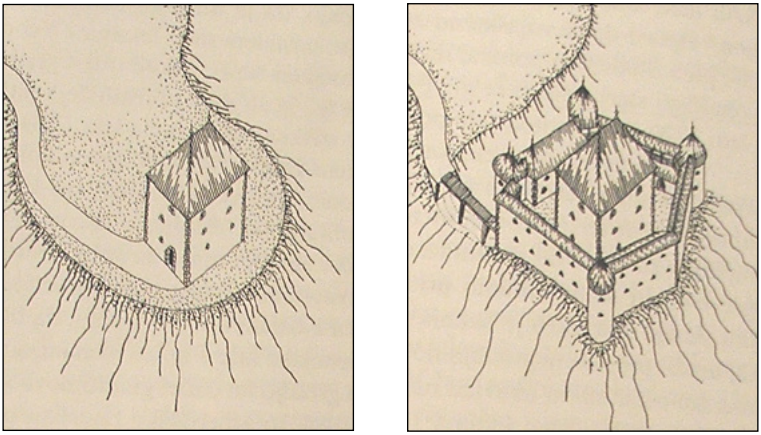
Prostor pri cerkvici na hribu Sv. Lovrenca je naravno zavarovano sedlo, na severovzhodni in jugozahodni strani ga omejujeta dva vrha, z ostalih dveh strani pa je omejen s strmimi pobočji. Na samem vrhu je viden majhen plato in sledovi manjše terase na severovzhodni strani tik pod vrhom. Na vzhodni strani cerkve so bili najdeni fragmenti

1 Starejšo železno dobo (od 8. stoletja pr. n. š. do prihoda Keltov okoli leta 300. pr. n. š.) imenujemo tudi halštatska doba.

2 Cesar Anastazij je vladal med leti 491 in 518.

3 Obdobje pozne antike v Sloveniji časovno sovpada v 4. in 5. stoletje n. š. . V tem obdobju so se na slovenskem prostoru odvijale številne državljanske vojne med zahodnim in vzhodnim delom rimskega cesarstva in številni vdori germanskih ljudstev.

srednjeveške keramike in novec z letnico 1750. O gradišču na Sv. Lovrencu naj bi poročal že Windischgraetz. S. Rutar je leta 1900 napisal, da se en krak poznoantičnega zapornega obzidja iz Hrušice, nadaljuje v smeri proti Gorenjem, do Sv. Lovrenca nad Bukovjem pri Postojni. N. Osmuk je pri pregledovanju terena na Babi (vrhu Sv. Lovrenca) in na sedlu pri cerkvici Sv. Lovrenca našla fragment poznoantične in rimskodobno keramiko. Zanimiva je ravno naravna zavarovanost terena. Poznoantično zaporo stare rimske ceste so najprej locirali na Tabor v Studenem, kasneje pa na Ostrog pri Studenem. Vendar je verjetno manjša poznoantična postojanka stala ravno na Sv. Lovrencu, to dokazujejo keramične najdbe in pa sama izoblikovanost terena, saj je bil naselbinski prostor dobro varovan z vseh strani. Najdbe srednjeveške keramike in novec so verjetno prišle nad površino pri obnavljanju cerkvice. Na Babi pa bi smeli domnevati tudi manjši stolp, ki je služil kontroli ceste. Na arheološko lokacijo nas opozarjata tudi ljudsko izročilo (voda, kača, pil) in zelo star toponim Baba, ki je v slovenskem prostoru na arheoloških najdiščih precej razširjen.

Tabor v 13. in v 16. stoletju (po Sapaču 2005)

Pri izkopavanjih na Taboru leta 1976 pod vodstvom N. Osmuk rimskodobnih ostankov niso našli.

Studeno (*Caltenveld, Caltenfeld* ali *Mrzlo polje*) je prva vas v Hrenoviški župniji, ki jo omenjajo stare listine. V Studenem je imel najmanj od leta 1162 posest stiški samostan, leta 1177 pa je tudi istrski grof Majnhard podelil svojo posest v Studenem stiški cerkvi in samostanu. To si je dala stiška cerkev potrditi leta 1215 po papežu Inocentu III. Že F. Rupnik je dejal (1935), da naziv Studeno kaže nazaj na staroslovansko dobo. Lega vasi tik ob stari rimski cesti, dolga poselitvena kontinuiteta in podatek o Studenem kot prvi vasi, ki jo omenjajo pisni viri, pa to Rupnikovo trditev še okrepita. Domačini znajo še vedno razložiti, da je vas dobila ime po prvotnem naseljenem ljudstvu iz vzhoda.

V 13. stoletju je bil na Taboru postavljen srednjeveški dvor stiškega samostana, ki je imel v lasti 12 kmetij v Podgori. Tu so pretovarjali trgovsko blago (predvsem sol in vino za potrebe samostana) - od morja do Studenega in dalje do Stične. V 15. stoletju pa so dvor zaradi pogostih turških vpadov obdali z obzidjem. Pri izkopavanjih so našli arhitekturne ostanke dvora, keramiko, železne žebljičke, železne osti puščic, masivne železne krogle za pračo. V Zgodovini Hrenoviške župnije (1935) najdemo tudi podroben opis Tabora:

> ***»Tak tabor je bil v Studenem: štirioglat stolp, ki je meril 9,5 metrov v kvadratu, obdan okoli in okoli z zidom kakih 15 metrov v kvadratu. Na vzhodni strani je bil na vsakem voglu en ozek stolp.«.***

Na Taboru je bil torej srednjeveški dvor, z značilno obliko fevdalnega gospostva cerkvene in samostanske posesti. Verjetno je bil dvor zgrajen že pred 13. stoletjem, saj povsod okrog Studenega naletimo na srednjeveško keramiko datirano vse od 11. stoletja dalje.

Temelji stavbe z dvema prostoroma ob južnem obzidju (iz arhiva A. Penko)

Življenje se je na Taboru nadaljevalo tudi po prenehanju turških vpadov, saj so pri izkopavanjih na Taboru našli tudi številne novce 16. in 17. stoletja (Osmuk, 1985). Za ta čas imamo o Studenem zelo malo podatkov. Leta 1576 je v Studenem živel kmet Semen Galle, ki je trgoval s Trstom. Stiški opat pa je leta 1547 zastavil sedem kmetij v Strmci in 12 kmetij v Studenem, kar priča, da si je stiški samostan od leta 1162 pomnožil posesti v teh krajih (Pahor in Hajnal, 1981), domnevno se je samostanska podružnica obdržala vse do konca 18. stoletja. Dvor pa je ostal v zavesti domačinov vse do danes, saj ljudsko izročilo pove, da je na Taboru stala kašča, kamor so ljudje nosili shranjevat desetino.

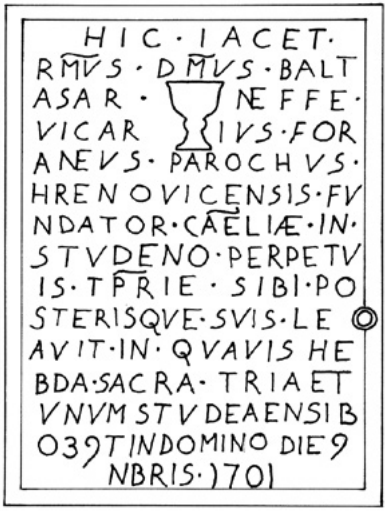
Približno 300 metrov iz vasi Studeno proti Ljubljani stoji na desni strani ceste tudi star mejnik. Temu mestu se reče "Pri Lepi jablani". Ta kamen je označeval mejo tako imenovanega selskega sodišča. Ve se, da je 6. maja leta 1589 Ivan Kobencel kupil od nadvojvode Karla gospoščino Jama kot svobodno lastnino. Izročen mu je bil tudi urbarij iz 1. maja leta 1589, v katerem so zaznamovane meje selskega sodišča: od Lepe jablane (ob cesti med Studenim in Strmco, kjer je sedaj mejni kamen med Postojno, Hasbergom in Jamo), na Sv. Lavrencija (v južni steni cerkve je vzidana plošča, ki označuje mejo), od tod na Sv. Jedrt v Hrušici in dalje proti Vodicam (Suhi vrh 1116 n.m.v.), od tod proti jugu mimo Podkraja čez Jesen (ob križu na koncu brunske poti je še kamen), na Sv. Brikcija od tod na Pogled (566 n.m.v.) pri vasi Hrenovice in čez Landol nazaj do Lepe jablane (Rupnik, 1935). Kamen je bil leta 1823 predelan oz. preklesan. V vasi Studeno znajo domačini povedati, da je bil ta kamen prvotno star rimski miljnik (taki kamni so stali ob rimskih cestah in so označevali razdaljo od Rima, razdaljo do naslednjega miljnika in ime graditelja ceste). Sama oblika res spominja na miljnik, vendar pa za to trditev ni čvrstih dokazov. Kamen je bil verjetno vzet iz ruševin srednjeveškega dvora na Taboru.

Mejni kamen Lepa jablana (iz arhiva A. Penko)

Najmanj podatkov za dogajanje v vasi imamo ravno za 18. in 19 stoletje. Prebivalci Studenega so v tem času živeli predvsem od poljedelstva in živinoreje. Leta 1703 je bila

Nagrobnik Baltazarja Neffa, ustanovitelja kuratne kaplanije v Studenem (iz arhiva A. Penko)

v vasi ustanovljena kaplanija. Župnišče je bilo zgrajano šele leta 1760, a je bilo večkrat zaradi požarov prezidano (Postojnsko okrajno glavarstvo, 1889).

Francozi so na naše ozemlje prvič prišli leta 1797, ko je Napoleon pritiskal avstrijsko vojsko iz Italije. Leta 1908 so bile ustanovljene Ilirske province, v katere so vključili tudi Postojno z okoliškimi vasmi. Leta 1809 naj bi bil v sredini vasi Studeno zgrajen t.i. Napoleonov vodnjak, ki so ga po ustnem izročilu uporabljali Napoleonovi vojščaki v času Ilirskih provinc. To je tipičen vaški vodnjak v središču vasi, ki ima premer pet metrov in je globok devet metrov. Zgrajen je iz kamna in zadelan z ilovico. Leži na nadmorski višini 552 metrov in je tako najvišje ležeči izvirni vodnjak s kapaciteto približno 30m^3. Ljudje pravijo, da je vedno poln čiste studenčnice. Vodnjak je bil vedno pomemben vodni vir za vaščane in ostale popotnike ter seveda živali

Irena Debevec, arhitektka, ki je sodelovala pri obnovi vodnjaka, o njem pravi: ***»Vodnjak bo, ob primerni strokovni obnovi, dobil svojo nekdanjo vrednost bogatega in kvalitetnega kamnoseškega izdelka ter pomen dominante, oziroma osrednje točke v prostoru, ki oblikuje skupni vaški prostor in zbirališče ljudi.« (Debevec, 2004).***

Vodnjak je bil obnovljen leta 2004 in je danes poznan pod imenom Turkova »štirna«, njen lastnik pa je Miro Jenček.

Napoleonov vodnjak v Sudenem (iz arhiva A. Milavec)

O pismenosti v vasi vemo, da so otroke prvotno branja in pisanja poučevali kar nekdanji kaplani. Leta 1871 pa so na vasi zgradili šolo. Leta 1855 je na vasi morila tudi ubijalska kolera, ki je pomorila kar 108 oseb. Takrat so zdravniško pomoč dobivali iz Planine in iz Postojne. Konec 19. stoletja so na vasi delovale kar tri krčme in tri prodajalnice. Proti koncu 19. stoletja so na vasi ustanovili tudi gasilsko društvo, ki je prirejalo kulturne in zabavne večere. Leta 1906 pa je bilo ustanovljeno tudi katoliško izobraževalno društvo s sedežem v župnišču in pevski zbor (Postojnsko okrajno glavarstvo, 1889).

Za časa vojn pa obstaja o Studenem kar nekaj podatkov. Studeno je bilo ena izmed redkih vasi, kjer je organizacija OF delovala že leta 1941. Vendar pa se tu ni govorilo o odboru osvobodilne fronte, temveč o skupini privržencev OF, ki opravljala določene naloge (Kraigher, 1985). Italijani so 12. maja leta 1943 pobrali nekaj žensk iz Belskega in Studenega ter jih odpeljali v zapore. Najprej na kvesturo v Vipavo, kjer so jih zasliševali in mučili 17 dni. Nato so več deklet odpeljali v zloglasni zapor k jezuitom v Trst in dalje do taborišča Fraschetti onstran Rima. Elizabeta Čuk iz Studenega, ki je bila tudi sama med zaporniki, je pozneje napisala igrico iz življenja v tržaških zaporih z naslovom *Primorsko dekle*. Igro so spomladi leta 1944 uprizorili v Belskem (Smrdel, 1975).

V Studenem so oktobra 1943 organizirali aktiv ZSM, februarja 1944 pa še organizacijo SKOJ. Po razpadu Italije je bil aprila leta 1944 v Studenem ustanovljena slovenska šola. Obiskovali so jo otroci iz Studenega, Belskega in Strmce (vseh je bilo okrog 60). Organizirana je bila pionirska organizacija. Učila je Ivanka Gruden Pavlinc – Boja. Šola je tudi obveščala partizane o prihodih okupatorja. Bele zavese na šolskih oknih so pomenile prosto pot, nezagrnjena okna pa nevarnost (Smrdel, 1975).

V vasi so pripravljali tudi gradivo za ilegalni list Podgorski odmevi. Sklep o izdajanju časopisa je sprejela podgorska mladina na sestanku v Predjami, maja 1944. Pisali so o okupatorjevih grozodejstvih, članke, črtice in pesmi. List je pomagal izdajati Dolomitski odred, ki je imel taborišče in svojo tehniko v gozdu za Sv. Lovrencem. Prva številka je izšla v več sto izvodih v začetku junija leta 1944. Glasilo je urejala Iva Pavlinc – Boja (Smrdel, 1975).

Jeseni leta 1944 se je v bunker nad vasjo Studeno preneslo načelstvo NZ rajona Podnanos, ki je bilo prej blizu Sv. Brica pri Stranah in v hiši Severjevih na Velikem Brdu (Smrdel, 1975).

Iz časov, ko so bili naši kraji pod Avstrijo, je ohranjen kataster, ki kaže podobno razporeditev ledinskih imen, kot so še danes npr. Dulle, Platovo. Franciscejski kataster za Kranjsko, AS3000/A67 Studeno (Internetni vir: http://sigov3.sigov.si/cgi-bin/htqlcgi/arhiv/enos_isk_kat.htm).

USTANOVITEV DRUŠTVA

Izobraževalno društvo:

Priprava: se je vršila ves čas, kar sem tukaj: shode, predavanja, veselice smo imeli v župnišču, kakor je razvidno iz »Spomenice mlad. Mar. dr.« Tudi sem zelo agitiral »katoliški shod«, da bi tu dobili pouka in vzdramila za to društvo.

Deželna vlada: Pravila so se vložila v potrdilo dne 26. VIII. 1906, nesel jih je g. Jan Samsa, bogoslovec sam v Ljubljano, ko je spremljal udeležence na katoliški shod. Potrdila jih je vlada dne 5. septembra 1906, okrajno glavarstvo pa 13. septembra 1906, sem so došla 25. septembra 1906 potrjena.

Ustanovni zbor: se je vršil 30. septembra 1906, prej se je nabralo do 20 članov, povabil se je g. Jos Puntar, stud. phil. , doma iz Unca pri Rakeku, visokošolec na Dunaju in »Damčar« ud Marijine družbe. Shod se je napovedal ob 3. po večernicah.

Šlo je težko in komaj se je dobila 2/3 večina glasov, da se je moglo pravilno ustanoviti, vsi, ki so se prej oglasili, niso vsi prišli, tako so pristopili še eni, ki so prišli zraven in volili se je odbor 7 članov in društvo je bilo ustanovljeno.

Odbor si je razdelil svoje mandate:

1. *Predsednik. Tomaž Bizjak, Studeno št. 4*
2. *Podpredsednik: Dominik Janež, župnik*
3. *Tajnik: F. Križman, čevljar, Studeno št. 55*
4. *Namestnik: Jož. Furlan, zidar, Studeno št. 68*
5. *Blagajnik: Jan. Brenčič, kovač, Studeno št. 49*
6. *Namestnik: Lovro Milavec, posestnik, Studeno št. 21*
7. *Knjižničar: Jank. Simšič, čevljar, Studeno št. 69.*

Sv. nadangel Mihael:

Patron temu društvu bodi Sv. nadangel Mihael. Sv maše, če mogoče, naj se bere ali na dan sv. Mihaela ali v nedeljo potem, ta dan bodi društveni praznik, če mogoče kako slovesno zborovanje ali veselica.

Dokument o ustanovitvi Izobraževalnega društva - slika na naslovninci
(Iz Spomenice župnije Studeno 1861-1946)

Tako je takratni župnik Dominik Janež, zabeležil dogodek ustanovitev v Spomenici župnije Studeno. Kajti takratno Katoliško slovensko izobraževalno društvo je bilo ustanovljeno s pomočjo cerkve. Vedeti namreč moramo, da je v takratnih časih, torej pred sto leti, bila vloga cerkve precej drugačna od današnje. Imela je večji vpliv na prebivalce in seveda na življenje le teh. To lahko razberemo tudi iz pravil, ki so jih člani društva vložili na vlado, da je le ta potrdila obstoj društva.

Namen društva je bil krepiti versko in narodno zavest ter člane izobraževati na temeljih katoliške vere, po načelih izraženih v socialnih okrožnicah papeža Leona XIII in pospeševati njihov telesno blagostanje. Društvo naj bi tako skrbelo za zabavo, strokovno izobrazbo članov, za njihovo pravno varstvo ter učiti člane varčnosti in zmernosti. V pravilih je bila zabeležena tudi politika pridobivanja denarja. Financirali so se z darili, članarino in dohodki od veselic. Opredelili so tudi sistem delovanja in vodenja društva. Člane so že v pravilih razdelili na *ustanovnike*, ti so plačali 20 kron, *redni člani*, ti so bili lahko obeh spolov in plačujejo vsakoletno članarino. Potem so bili tu se *podporni člani*, ti so na leto plačevali po 4 krone. *Častne člane* je pa imenoval občni odbor društva. Seveda so pa imeli člani tudi svoje dolžnosti in pravice. Med zanimivejšimi dolžnosti je, da morajo braniti ugled društva in gojiti medsebojno edinost. Imajo pa tudi pravico se udeležiti društvenih plesov, izletov…

Vodstvo društva je bilo sestavljeno iz odbora in občnega odbora. Tako je občni odbor vsako leto izvolil odbor, ta pa med seboj predsednika, podpredsednika, tajnika in blagajnika. V društvenih pravilih je bilo tudi zabeleženo, kako ravnati v primeru prepirov med člani in tudi v primeru, če se društvo razpusti.

Lahko bi rekli, da so bili pobudniki za ustanovitev društva poleg tedanjega župnika tisti prebivalci Studenega, ki so želeli vas popeljati v kulturne tokove tedanjega časa in se niso povsem strinjali s politiko štiri leta prej ustanovljenega Gasilskega društva. Sta pa kasneje obe društvi skladno sodelovali, saj je bila večina članov, aktivna v obeh društvih. Obe društvi sta krepko pripomogli k bolj aktivnemu in kulturno ozaveščenemu življenju v vasi Studeno.

Na podlagi pisnega in slikovnega gradiva, ki ga hranijo vaščani Studenega je mogoče razbrati, da so bile igre v začetku večinoma v organizaciji Prostovoljnega gasilskega društva. Šele po koncu druge svetovne vojne zasledimo na plakatih, ki vabijo ljudi k ogledu prireditev, da je celotna priprava v rokah Kulturnega društva.

Leta 1946 se na plakatu prvič pojavi ime Lipa, takrat Prosvetno Društvo Lipa, ki je vabilo na odprtje novega prosvetnega doma in igro *V Ljubljano jo dajmo.*

Zakaj Lipa? Po mnenju večine informatorjev, da bi s tem izkazali svojo pripadnost Slovenskemu narodu. Kajti lipa naj bi bila simbol slovenstva. Podobna zgodba je z društvenim žigom. Na njem je narisana ladjica, dejstvo pa je, da Studeno nima nobene

pomorske zgodovine. Ladjica naj bi simbolizirala in povezovala Studeno s Primorsko. Kajti po drugi vojni aktivirano Prosvetno društvo Lipa je bilo del Slovenske prosvetne zveza za Primorje in Trst. Od tu tudi zanimiva ladjica na društvenem žigu.

Žig prosvetnega društva Lipa.

VABILO

k

VESELICI

ki jo priredi

K. s. izobraževalno društvo na Studenem v nedeljo dne 23. svečana 1908 v prostorih gospoda Fr. Podboja, hiš. št. 33.

Spored:

1. **Gori na planine.** Zložil A. Foerster. Poje moški zbor.
2. **Martin Kopač.** Deklamacija.
3. **Smrt in bolnik.** Prizor. Osebe: Bolnik, smrt, angelj, hudič, duša.
4. **Ne udajmo se!** Zložil A. Foerster. Poje moški zbor.
5. **Krčmar pri zvitem rogu.**
   Burka v enem dejanju.
   Osebe:
   Krčmar.
   Miha in Janez, gosposka postopača.
   Brivec.
   Sosed.
6. **Cigan baron.** Prizor iz življenja s solo petjem in mešanim zborom. Zl. Strauss.

Začetek ob 3. uri popoldne.

Vstopnina:

Sedeži: I. vrste 60 vin., II. vrste 40 vin., stojišča 20 vin.

Čisti dohodek je namenjen za nakup novih priprav in knjig; preplačila se hvaležno sprejemajo.

K obilni udeležbi vabi odbor.

KATOLIŠKA TISKARNA, LJUBLJANA. 324—08

Eno izmed starejših ohranjenih vabil Izobraževalnega društva (iz arhiva V. Debevec)

DRUŠTVO SKOZI RAZLIČNA OBDOBJA

Pred prvo svetovno vojno

Po ustnem izročilu v podgorskih vaseh, so se razne kulturne dejavnosti odvijale že od sredine 19. stoletja dalje. Seveda prvotno ni šlo za organizirano dogajanje, temveč predvsem za neke vrste druženja ali *»kulturne večere«*. Na začetku so se dobivali na *»bralnih večerih«*, kjer so dekleta in fantje brali prve slovenske knjige in časopise. Poleg tega so na takih večerih radi tudi prepevali in pripovedovali razne zgodbe ter pravljice (Pahor in Hajnal, 1981).

V prvih letih dvajsetega stoletja sta bili v Studenem ustanovljeni dve društvi: Prostovoljno gasilsko društvo in Izobraževalno društvo. Prostovoljno gasilsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1902 in je štelo 36 članov (PGD Studeno, 2002). Medtem ko je bilo Izobraževalno društvo ustanovljeno šele štiri leta pozneje kot Izobraževalno društvo na katoliški podlagi in je na začetku štelo le 20 članov (Spomenica, 1861-1946). Prostovoljno gasilsko društvo je imelo samostojen pevski zbor in svojo igralsko skupino. 29. julija leta 1906 so organizirali (prvo dokumentirano) veselico na prostem s tombolo in šaljivo licitacijo. Nastopili so z igro *Čevljar*, pela sta moški in mešan zbor.

Leta 1908 je veselico organiziralo tudi Izobraževalno društvo. Igralska skupina je zaigrala dve burki *Krčmar pri zvitem rogu* ter *Smrt in bolnik*, nastopil pa je tudi moški pevski zbor. Na koncu programa so uprizorili še Straussovega *Cigana barona.*

V Studenem so imeli prve dramske nastope že prej, domačini se spomnijo nastopa iz leta 1900 (Primorske novice, 1966).

Delo prosvetnih delavcev je bilo v času od leta 1906 do 1909 zelo težavno, saj se je takrat odvijala velika borba med klerikalci in liberalci. Cerkev si je lastila pravico, da odloča pri izbiri iger in župnik ni dovoljeval iger z mešanimi vlogami (Cetina, 1966).

Obdobje pred prvo svetovno vojno je zaznamovalo brezciljno tekmovanje med enim in drugim društvom. Po potrebi sta društvi tudi sodelovali, saj je bilo mnogo ljudi včlanjenih v obe društvi. Vendar je bilo vsaj v začetku gasilsko društvo bolj delavno, kar dokazuje tudi majhno število ljudi na občnem zboru izobraževalnega društva, težave z dvetretinjsko večino in nazadnje podatki o nastopih zabeleženi v kroniki. Pred vojno so fantje radi zapeli Jenkovo *Morje Adrijansko* in druge pesmi o morju. V sporedih pa teh ne najdemo, tam zasledimo pesmi, kot so *Triglav*, *Bodi zdrava domovina!, Naša pesem, Planinska* … To kaže na dvojnost vaškega življenja, razcepljenost med narodnimi voditelji in potrebami v gospodarstvu, ki je bilo tedaj v celoti usmerjeno v Trst (Pahor in Hajnal, 1981).

Na dan napovedi prve svetovne vojne, 25. julija 1914, je izobraževalno društvo pod vodstvom nadučitelja Jožeta Dolgana uprizorilo veselo igro *Pogodba*. Med igro so orožniki prinesli plakate s pozivi k splošni mobilizaciji. Namesto smeha je v dvorani zavladala žalost, vendar so igro vseeno odigrali do konca. Fantje in možje so morali na vojno in kulturno posvetno delo v vasi je za 5 let zamrlo (Čuk, 1966).

Medvojno obdobje

Kulturno delo v vasi je zaživelo spet leta 1920, ko so uprizorili igro *V Ljubljano jo dajmo*. Leta 1920 so zaigrali Jurčičevo ljudsko igro *Domen* in ker ni bilo primernih prostorov je bila igra uprizorjena kar v Kobalovi »šupi«. Ta igra je naletela na velik uspeh, saj jo je prišlo gledat več ljudi iz Postojne, Razdrtega, Senožeč in iz vseh sosednjih vasi (Čuk, 1966). Takrat se je začutila tudi potreba po boljših prostorih za uprizarjanje iger. Leta 1922 je bil tako v vasi ob podpori prosvetnega društva zgrajen gasilski dom. Ob odprtju doma so uprizorili dramo *Lovski tat*. Starejši domačini so znali pripovedovati, kako je dom kar z vinom blagoslovil poveljnik gasilske čete, ker se tedanji župnik ni odzval povabilu. Od tega leta dalje so igre večinoma prirejali v tem domu (Primorske novice, 1966).

Prostovoljno gasilno društvo v Studenem

priredi 11. in 18. junija 1922. ob 3 uri popoldne

VESELICO

VSPORED:

1. Otvoritev gasilnega doma.
2. LOVSKI TAT. Ljudska igra v petih dejanjih. — Po Gerstäckerju priredil Fr. Seljak.

OSEBE:

Hrast, gozdar v Trnovem
Cilka, njegova hči
Jevšar, njegov pomočnik
Dolinar
Venceij, gozdar na Otlici

Osat, njegov pomočnik
Manca njegova žena
Tratnik Pavle [illegible]
Franca, natakarica
Dva orožnika

3. Ples in prosta zabava.

VSTOPNINA: I. sedež 5 L, II. sedež 3 L, stojišče 1 L.

Čisti dobiček je namenjen v pokritje dolgov gasilnega doma.

K obilni udeležbi vljudno vabi

ODBOR.

Plakat izdan ob otvoritvi gasilskega doma (iz arhiva V. Debevec).

Društvo je po prvi svetovni vojni izgubilo strankarsko barvo in postalo narodno obrambno društvo ter je imelo več prireditev kot prej (Pahor in Hajnal, 1981).

Po letu 1922 je društvo naletelo na mnogo hujše ovire, ko so fašisti začeli načrtno zatirati slovensko besedo. V tem obdobju je h kulturno-prosvetnemu delu v Studenem veliko pripomogel nadučitelj Just Martelanc, doma iz Konkovela pri Trstu, ki je med drugim leta 1924 obnovil pevski zbor in ustanovil tudi orkester. Ga. Elizabeta Čuk je za obdobje delovanja nadučitelja Martelanca zapisala: »Nikoli poprej ni bilo tako lepo v Studenem in nikoli več ne bo!« (Čuk, 1966).

Leta 1926 so Studenčani naštudirali zadnjo igro pod fašizmom z imenom *»Pri vaškem znamenju«*, nastopiti pa z njo niso smeli več, saj je Italijanski nasprotnik slovensko besedo prepovedal. Fašistična zakonodaja je prepovedala knjižnice, ukinila društva, pevske zbore in prepovedala nastopati v javnih prostorih. Nadučitelja Justa Martelanca so fašisti zaradi njegovega dela preganjali in na koncu izgnali iz Studenega. S solzami v očeh se je poslovil od svojih pevcev, ki so mu v slovo zapeli pesem *Ob rek obali, val šumi*. Od tega dogodka dalje sta se slovenska pesem in beseda ohranili samo še pod okriljem cerkve (Cetina, 1966).

»Tako je bilo končano vse kulturno prosvetno delo, prepovedan je bil slovenski tisk, naša mladina pa se ni smela v šoli učiti v maternem jeziku. Obsojeni smo bili na narodno smrt. Ampak zgodilo se je drugače. Narod je vstal. Kakor je zapisal Gregorčič: Uničil naklepe je vse! In danes živimo v svobodni Jugoslaviji.« (Čuk, 1966).

»Blagor tihotapcem, tem znanilcem kulture!« Tihotapci so veliko pripomogli k širjenju slovenske besede, saj so poleg konj in volov tihotapili tudi polne bisage papirja oziroma knjig. Vaščani so brali vse kar jim je prišlo v roke. Ljudje so namreč hoteli biti obveščeni o vsem dogajanju. Leta 1929 je Studeno dobilo tudi prvi radioaparat. Bil je navaden detektor, ki ga je sestavil Jakob Bizjak po navodilih brošure pretihotapljene iz Jugoslavije. Poslušal je radio Ljubljana in vaščane sproti obveščal o najvažnejših novicah (Pahor in Hajnal, 1981).

Po drugi svetovni vojni

Od propada Italije, jeseni leta 1943, pa do konca druge svetovne vojne, je kulturno prosvetno delo na vasi močno zaživelo. Vsako leto so uprizorili več iger in imeli razne proslave ob praznikih. Z nastopom NOV so bile razbite vse spone, ki so 25 let zatirale primorsko ljudstvo in slovenska beseda je postala svobodna. Kljub krvavi vojni so bile v tem čast uprizorjene razne borbene in narodne igre. Naši pevci so nastopali doma in po drugih vaseh na raznih proslavah in pogrebih. Taki nastopi pa niso bili lahki, kajti le majhna nepripravljenost je bila lahko usodna (Cetina, 1966).

V obdobju obnove po vojni so člani prosvetnega društva že leta 1946 s prostovoljnim delom, brez vsake donacije preuredili nekdanji otroški vrtec v svoj kulturni dom (Primorske novice, 26. 03. 1966).

Otvoritev takrat imenovanega »*Prosvetnega doma*« so proslavili 22. aprila z igro *V Ljubljano jo dajmo*, sledilo je petje zborov, razne deklamacije in na koncu prosta zabava s plesom.

Prosvetno Društvo 'LIPA, - Studeno

VABI NA KULTURNO PRIREDITEV

ki se bo vršila ob priliki otvoritve Prosvetnega doma

v PONEDELJEK dne 22. APRILA 1946 ob 16. uri.

I. Otvoritveni govor in pozdrav gostov.
II. NOVE ZARJE (Zorin) - Deklamacija.
III. POBRATIMIJA (A. Förster) - Moški pevski zbor.
IV. HOSTE (Kajuh) - Deklamacija (Poda Cetina Mirko).

v. V LJUBLJANO JO DAJMO!

(J. Ogrinec) Veseloigra v treh dejanjih.

O S E B E:

Gašper, vinski trgovec	Kritman Andrej
Rozika, njegova žena	Klemen Zora
Marica, njuna hči	Brezec Minka
Neža, dekla	Simčič Magija
Pavle, hlapec	Miklavčič Andrej
Dr. Mirko Smoj, ljubimec Marice	Ostanek Franc
Svat	Mlinarec Jakob

VI. JADRANSKO MORJE (A. Hajdrih) - Moški pevski zbor.
VII. SLOVAN NA DAN (Volarič) - Mešani zbor.

Režiser: VIDRIH IVAN - - Pevovodja: MIKLAVČIČ ANDREJ

Po igri prosta zabava s plesom

VSTOPNINA: Sedeži lir 30.-, stojišča lir 20.-.
Otrokom pod 14. letom vstop prepovedan.
Prodaja vstopnic se prične ob 15. uri.

K številni udeležbi vljudno vabi:

UPRAVNI ODBOR.

Vabilo izdano ob odprtju Prosvetnega doma (iz arhiva V. Debevec).

Po vojni so člani kulturno prosvetnega društva zamenjali tudi ime in se prekrstili v »*Kulturno društvo Lipa*«. V časopisu Vestnik iz 16. junija leta 1946 je bil veličasten naslov članka »*Studeno s Postojnskega prednjači*«. Pisalo je, da je bilo eno najaktivnejših društev v postojnskem okraju ravno društvo Lipa na Studenem. To je do kraja izpolnilo svoje dolžnosti v okviru prvomajskega tekmovanja, ki je načrtno pomagalo dvigniti gospodarsko življenje po vojni. Pri obnovi Kulturnega doma je sodelovalo 56 udarnikov, ki so imeli skupno 1151 udarniških ur. Na koncu članka je pisalo, da lahko iz tega primera vidimo, kako močno voljo ima naše kmetsko ljudstvo za ustvarjanje na prosvetnem polju (Vestnik, 1946).

Od odprtja Kulturnega doma pa vse do danes so bile uprizorjene številne različne igre, od veseloiger do dram. Mnogi vaščani znajo še danes povedati, koliko dni in noči so prebili v tem domu in to samo zato, da so se igrale igre in prirejale veselice. Te so ljudje imeli radi, kar je potrdila ob vsaki uprizoritvi nabito polna dvorana ljudi. Ta čas je bilo zares lepo! Od osvoboditve do danes pa ne pozna počitka tudi vaški pevski zbor (Cetina, 1966).

Leta 1964 so se začele uradno ustanavljati krajevne skupnosti in šele takrat so se začela zbirati tudi posebna sredstva za kulturo na občinskem nivoju.

19. marca leta 1966 je domače *Prosvetno kulturno društvo Lipa* praznovalo 60-letnico delovanja. Proslavo so sicer pripravili že za preteklo soboto, da bi hkrati počastili tudi Dan žena, toda ker je zaradi nenadejanega snežnega meteža prišlo do daljše prekinitve električnega toka, so morali prireditev prestaviti za teden dni (Primorske novice 19. 03. 1966). Visok jubilej so proslavili v Kulturnem domu, kjer so uprizorili Meškovo dramo *Pri Hrastovih*, nastopil je mladinski mešani zbor in moški oktet, temu pa je sledila še veselica v proslavitev dneva žena (Primorske novice, 26. 03. 1966).

PRIMORSKE NOVICE Lepa slovesnost prosvetnega društva Lipa

26. III. 66

Studeno je lahko za zgled

Kot smo že napovedali, so v Studenem na Postojnskem preteklo soboto proslavili visok jubilej domačega prosvetnega društva »Lipa«. V slavnostnem nagovoru pred nabito polno dvorano so zbranim vaščanom in gostom iz drugih krajev najprej orisali kratko zgodovino društva. Po ohranjenih plakatih in drugi dokumentaciji so člani društva leta 1908 nastopili z veseloigro »Čevljar«. Po ustnem izročilu pa so imeli v vasi dramske nastope že tudi prej in so prvega nastopa spominjo iz leta 1900. Ker že ni bilo primernega prostora, so nastopali bodisi v Kobalovi šupi, bodisi v Podbojevi hiši, ali pa v Turkovi štali, kot pripovedujejo ostroma piše na obrsne njenih plakatih. Od leta 1908 beležijo kronika vsako leto nekaj nastopov. Zanimiv je podatek, da je »Lipa« pod vodstvom nadučiteljа Jobsta Dolgana prav na dan napovedi preve svetovne vojne, 26. julija 1914, uprizorila burko »Pogodba«. Med igro so orožniki prinesli plakate s pozivi k splošni mobilizaciji. Namesto smeha je v dvorani zavladala žalost. Vseno so igro odigrali do konca.

Ker so fantje in možje morali na vojno, je kulturno delo v vasi v naslednjih letih zamrlo. Zaživelo je spet leta 1918. Od leta 1923, ko so v vasi ob veliki podpori članov prosvetnega društva zgradili gasilski dom, so igre dolga leta prirejali v tem domu. Ob njegovi otvoritvi so uprizorili dramo »Lovski tat« (»Divji lovec?«). Starejši domačini še danes s nostalgičnim pripovedujejo, kako je dom kar z vinom blagoslovil poveljnik gasilske čete, ker se tedanji župnik ni odzval vabilu.

Kulturno prosvetno delo v Studenem je polno zaživelo posebno pod nadučiteljem Justom Martelancem. Ustanovil je bil orkester, člani pa so si klub stiski za denar nabavili instrumente, in z njimi nastopali na raznih prireditvah, pa tudi v cerkvi.

Delo prosvetnih delavcev ni bilo vselej lahko. Marsikatero grenko oviro so v času pred prvo svetovno vojno morali premagati posebno v letih do 1909, ko je tlela borba med klerikalci in liberalci. Ohranjeni dokumenti pričajo npr. o tem, kako si je župnik lastil pravico, od očati pri izbiri iger in ni dovoljeval iger z melanimi — moškimi in ženskimi — vlogami.

Kmalu po letu 1922 pa je društvo naletelo na še mnogo hujše ovire, ko so fašisti začeli načrtno zatirati slovensko besedo. Kot zadnjo so leta 1928 člani društva naštudirali igro »Pri vaškem znamenju«, nastopiti pa z njo niso smeli več. Naduči telja Martelanca so fašisti zaradi prosvetnega dela preganjali in je moral zapustiti Studeno. S solzami v očeh so mu pevci zapeli v slovo. Odšel pa do druge svetovne vojne sta se slovenska pesem in beseda ohranili samo še pod okriljem cerkve.

Takoj po razpadu fašistične vladavine leta 1943 je v Studenem prosvetno delo spet zaživelo. Čeprav je še trajala vojna, so spet začeli prirejati pevske nastope in razne igre, največ z borbeno ali narodnostno tematiko. Delo ni bilo lahko, saj bi vsaka nepreviden cat utegnila biti usodna.

Zato pa se je toliko let zavlačno prosvetno življenje tako naglo in množično razvilo po vojni. V obdobju obnove so člani prosvetnega društva že leta 1946 s prostovoljnim delom (brez viske dotacije?) preuredili nekdanji otroški vrtec v svoj kulturni dom. Otvoritev so proslavili z igro »V Ljubljano je dajmo«.

Odšel so v tem domu uprizoriti še nešteto iger, tudi igralsko in režiserisko zelo zahtevnih, pa prav tako skoraj neskončno vrsto pevskih nastopov. Publika se ne zbira samo iz domače vasi, temveč prihajajo ljudje tudi iz Postojne, Fianine in celo iz Razdrtega. Ob vsem tem ogromnem in tudi pomembnem delu pa društvo do danes ni prejelo še niti dinarja dotacije. Sredstva za popravila doma ali nabavo razne opreme zbira že od nekdaj samo s pomočjo vstopnine za prireditve ali izkupička ob veselicah. Celo nastopajoči so se pred nedavnim plačevali vstopnino, samo da bi društvo dobilo nekaj denarja.

Praznično vzdušje preteklo soboto je v dvorani doseglo vrhunec, ko so mladinke v narodnih nošah izročile zahvalne diplome in s šopki okrašene knjige v znak priznanja štirim najzaslužnejšim članom društva: 87-letnemu Jakobu Simčiču, ki je bil nastopil že v prvi igri, ki so jo v Studenem uprizorili leta 1909, Elizabeti Čukovi, ki je dolga leta režirala in tudi sama igrala na domačem odru, Ivanu Vihtarju, prav tako dolgoletnemu igralcu in gospodarju društva (poleg pokojnega Ivana Vidriha gre njemu zahvala, da so se do današnjih dni ohranili plakati in drugi dokumenti o delovanju društva pred več kot pol stoletja), in Andreju Miklavčiču, dolgoletnemu pevovodji, ki je skrbel za ohranitev slovenske pesmi tudi v najtežjih dneh pod fašizmom. Z zanimanjem so nagrajenci prevzeli diplome, še več kot knjižna nagrada pa jim je prav gotovo pomenili navdušen aplavz občinstva.

Na proslavi so se spomnili in izrekli priznanje tudi drugim prosvetnim delavcem, ki so s svojim pogumom in ljubeznijo do materinskega jezika kljubovali sovražniku in pomagali ohraniti slovensko besedo, kot sta že pokojna Ivan Vidrih in Andrej Križman, pa učitelji Starman, Fegic, Dolgan, Martelanc in pozneje Makarovič in Lavričeva. Priznanje je zaslužila tudi sedanja pevovodkinja društva Francka Milavčeva, ki vodi zbor s tako navdušenjem.

Po uspeli uprizoritvi Meškove drame »Pri Hrastovih« in prav tako navdušeno sprejetem nastopu mladinskega mešanega zbora in moškega oktela je sledila še veselica v proslavi dneva praznika žena. Že v slavnostnem govoru je bilo poudarjeno, da je bilo vse delo prosvetnega društva v Studenem tesno povezano tudi z udejstvovanjem žena.

Bralcem smo ob tem dolžni še posebno pojasnilo, prebivalcem Studenega pa se moramo naravnost opros iti, da smo prav ob njihovem jubileju nasedli trditvam trojice mladih ljudi, ki iz nerazumljivega vzroka želijo prikazati, kot da prosvetno društvo v Studenem ovira delo mladine. Ne gre za nerazumevanje mladine, kot smo zapisali v članku »Mladina v spotu s stareišinie, saj je nasprotno res, da je mladina v vasi in tudi v društvu zelo aktivna prav zaradi velikega poslu ha, ki ga imajo starejši in tako tudi člani društva zanjo. Mlačino povsod vabijo k sodelovanju — kar so dokazali tudi še nešteti skupni nastopi — in ji nič dar ne zapirajo vrat. V resnici pa se društvo, pa tudi klubski odbor, v katerem so tudi mladinci, ne strinjata s težnjami peščice mladih svoje jalcev, ki bi želeli po svoji volji razpolagati s klubskim prostorom ter jelo vizorjem v njem, kakor tudi z denarjem, ki ga je občinska Zveza prosvetnih društev preko domačega prosvetnega društva nakazala za ureditev kluba. Društvo ni hotelo brez jamstva izročiti tega denarja človeku, ki že v preteklosti ni pokazal dobrega gospodarjenja s sredstvi kluba, niti ni vselej polagal zadovoljivih obračunov za pobrano vstopnino. Ni res, da bi prosvetno društvo zasedlo klub, saj ima lastne prostore (pa tudi društvo je tisto, ki je iposlovalo prostor za klub v šoli in ni res, da bi mladini onemogočali dostop v klub. Ta je bil zaprt za vse vaščane samo v času, ko invalid, ki je skrbel za red ob gledanju televizije, ni več vzdrževal sramotnega stanja v stranišču nekaterih rezervistov. Čas, ko je bil klub zaprt, so takoj izkoristili za pleskanje in nekatera druga nujna popravila v klubu.

ČB

vtorek dne 29. III. 66 je med poročili ob 7h poročal o tem, tudi radio Ljubljana.

Članek iz Primorskih novic leta 1966 (iz arhiva A. Križman)

Čas po drugi svetovni vojni ni bil ravno naklonjen slovenski tradiciji ter njenemu ohranjanju in dramska dejavnost je počela počasi usihati. Prvi razlog za upad igralskega navdušenja je zagotovo ta, da so začele ga. Elizabeti Čuk moči počasi pojemati in ni zmogla več vseh priprav. Drugi vzrok pa je verjetno pojav televizije, ki so jo kupili vaščani okrog leta 1968. Vaščani se še danes spomnijo, kako so hodili gledat televizor v kulturni dom. Najprej je bila televizija v kulturnem domu, kasneje pa so jo prenesli v klub.

Kulturni dom je pričel nekje od leta 1970 razpadati. Leta 1973 so v njem še imeli ples. Kasneje so bile proslave pri spomeniku ali v klubu. Leta 1976 je bila v kulturnem domu veselica ob praznovanju novega leta. Okrog leta 1980 pa je v njem tudi zagorelo. Med leti 1985 in 1987 je stekla vaška akcija popravila strehe kulturnega doma. Pri popravilu strehe so Krajevni skupnosti Studeno pomagali tudi vaški mladinci in v zahvalo jim je KS kupila smučarsko vlečnico.

Na koncu poglejmo še, kdo je »krmaril ladjo« kulturnega društva. Ob ustanovitvi društva, leta 1906, je bil predsednik Tomaž Bizjak. Ljudje se danes ne spomnijo več do kdaj. Vedo pa, da sta med obema vojnama največ besede imela Elizabeta Čuk in Ivan Vilhar. Če sta bila tudi formalna predsednika, pa tudi ne vedo.

Po spominih Jakoba Simčiča je bil takoj po drugi svetovni vojni predsednik Andrej Križman. Leta 1962 ga je nasledil Anton Križman in društvu predsedoval do leta 1997. Tega leta je kulturno društvo sprejelo nov Statut društva, uradno pa se je registriral tudi fantovski zbor. Mesto predsednika društva je za štiri leta prevzela Anica Milavec (1997-2001). Naslednja štiri leta je bil predsednik Uroš Bajc (2001-2005), leta 2005 pa je predsednik postal Erik Rebec. Kot zanimivost naj navedemo, da je Erik Rebec vnuk Antona Križmana in lahko rečemo, da se družinska tradicija nadaljuje.

SPOMINI SO OSTALI ...

Kronologija spominov je sestavljena iz drobcev, ki so jih povedali nekdanji aktivni člani pevske in dramske veje kulturnega društva Lipa Studeno, pa tudi nekateri najstarejši vaščani Studenega. Prisrčna hvala vsem, ki ste zaradi naše vztrajnosti, nekateri morali tudi večkrat "brskati" po svojem spominu. S tem ste nam pomagali ohraniti delček svoje in naše krajevne zgodovine, ki bi drugače utonil v pozabo. Res iskrena hvala vsem!

Pokrajina, kjer leži vas Studeno pri Postojni, se dotika dveh zemljepisnih enot, Notranjske in Primorske. Nekateri prebivalci Studenega tako pravijo da so Notranjci, drugi da so Primorci. Ne glede na to, kam se prištevajo, pa bi lahko rekli, da ljudje nosijo v sebi značilnosti obeh pokrajin - mehkobe in rodovitnosti Primorja, a hkrati klenosti, nezlomljivosti in na trenutke nedostopnosti notranjskih planot.

Kaj vse je botrovalo dejstvu, da je naša mala vasica pred 100 leti začela občudovanja vredno pot kulture? Je bila to vzgoja, ki je še znala ločiti, kaj je dobro in kaj je slabo? Je bil to čas, ki je še dopuščal splošno veljavne moralne vrednote, enake za vse ljudi? Je bil to človek, ki je še imel izkušnjo soodvisnosti med ljudmi? Ali pa preprosto dejstvo, da kultura ljudi vedno bogati in hkrati združuje, nekultura ali barbarstvo pa ljudi razdvaja in ločuje?

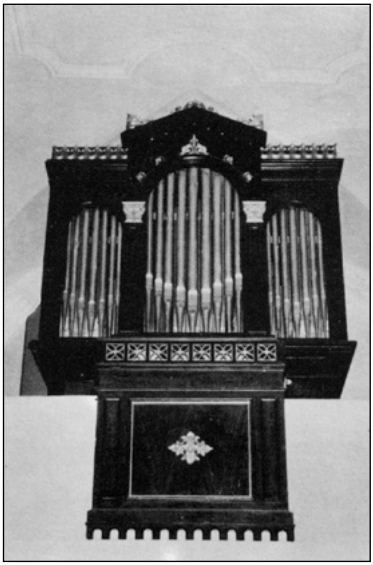
Poglavje, ki je pred vami, dragi bralci, bo skušalo iz zbranih spominov še živečih ljudi Studenega in okolice, potegniti rdečo nit med vzroki in posledicami dogodkov izpred mnogo, mnogo let. Hkrati pa bo njihove spomine tudi umestilo v kronološki pregled delovanja društva. Spomini so se zbirali v obliki ankete. Pred začetkom anketiranja teh ljudi, ki so nekateri tudi petdeset let in več sooblikovali kulturno življenje v Studenem, je bila prisotna precejšnja mera treme. Zakaj? Iz spoštovanja do njihovega dolgoletnega truda, požrtvovalnosti, vztrajanja v nemogočih političnih in finančnih razmerah – a kljub temu, še vedno sposobni smeha in veselja ob naših vprašanjih. V svojem srcu so ohranili spomine na vsa lepa doživetja, vse hudo pa niso pozabili, le sprejeli kot nujni del življenjskega kroga, iz katerega se je potrebno kaj naučiti.

Začetki organiziranega delovanja društva

Kulturno društvo v Studenem je bilo od svojega začetka rodovitno v dveh vejah - pevski in igralski. Obe veji pa sta se nujno prepletali, saj sta rasli iz ustvarjanja in dela v veliki meri istih ljudi. Obe, pevska in igralska dejavnost, sta se na večini prireditev tudi dopolnjevali.

Po podatkih, ki so bili na razpolago, pevska dejavnost datira že mnogo, mnogo dlje od uradne ustanovitve kulturnega društva 1906 leta. To so bili časi (med leti 1880-1900), ko se družbeno življenje še ni tako močno ločevalo na cerkveno in posvetno. Takrat sta se

služba učitelja in organista mnogokrat združevali v eni osebi. Ohranjeni pisni podatki kažejo, da so v Studenem služboval naslednji slovenski učitelji in organisti: učitelj in organist Miha Mežan, učitelj in organist Jože Starman, učitelj in organist Fegec, organist Ivan Carli, nadučitelj Jože Dolgan, organist Debevec, cerkovnik in organist Luka Armeni, učitelj Just Martelanc (odšel leta 1926), organist in cerkovnik Andrej Miklavčič, ki je ostal do 1946 leta. Eden od organistov, Ivan Carli, je pokopan na studenskem pokopališču (1851-1911). Letnica njegove smrti (1911) kaže na to, da so vsi učitelji in organisti, ki so služboval pred njim (Fegec, Starman in Mežan) že vodili zbor, torej davno pred uradno ustanovitvijo društva 1906. Tudi letnica 1878, ko je župnija Studeno kupila in postavila v cerkvi nove Goršičeve orgle, priča, da je verjetno ob nakupu orgel obstajal tudi cerkveni zbor.

Orgle v Studenem, postavljene leta 1878

Cerkveni zbor iz leta 1920, z župnikom J. Dominikom (iz arhiva F. Milavec)

Mladinski pevski zbor leta 1926 (iz arhiva F. Milavec)

Od vseh naštetih organistov in zborovodij, je največkrat omenjen Just Martelanc. Čeprav ga sedaj živeči ljudje sami večinoma niso poznali, pa je v spominih njihovih prednikov zapisan kot izredno sposoben in spoštovan človek. V rokopisu Elizabete Čuk, ki ga je ohranil Miro Cetina iz Studenega, beremo o učitelju Martelancu naslednje besede:

> ***»Prišel je novi kulturni delavec, g. nadučitelj Martelanc Just iz Kontovela pri Trstu. Sedaj je pa zaživelo kulturno - prosvetno delo v polni meri. Ustanovil je orkester. Požrtvovalni možje in fantje so si nabavili godalne inštrumente vkljub denarni krizi na lastne stroške. Za svet večer leta 1924 so že igrali in peli na koru. In nastopali na raznih prireditvah. Nikoli poprej ni bilo tako lepo v Studenem in nikoli več ne bo!« (Čuk, 1966).***

Marica Lenarčič je po pripovedovanju svojih prednikov slišala, da je Just Martelanc, veliko prispeval k dvigu ugleda vasi in njenih prebivalcev. Bil je zaveden Slovenec, zelo sposoben, a tudi mož, ki se je znal pošaliti. Z zborom, ki ga je vodil, se je že po italijanski okupaciji odpravil na božjo pot v Udine. Potovali so z vlakom in ves čas lepo prepevali. V Pivki so imeli krajši postanek. Italijanski vojaki so jih spraševali,

kam gredo, ko tako lepo prepevajo. Navihani pevci so odgovorili, da na *»Viaggio di nozzi«* (ženitno potovanje). Vojaki so z občudovanjem prikimavali in govorili *»Viaggio di nozzi, arrivederci!«* Pevci pa so se med sabo spogledovali in si šepetali *»Viaggio di NORCI«*. Ko so prispeli v Udine, so tu pri maši zapeli tudi slovensko pesem Marija skoz življenje. Poslušalci, čeprav Italijani, so bili tako navdušeni nad njihovim petjem, da so jo morali zapeti še enkrat.

Stane Pelan je obudil spomine svoje matere Jožefe, ki je še osebno poznala Justa Martelanca in ga označila kot široko splošno izobraženega človeka in zavednega Slovenca. V njenem spominu in spominu mnogih Studenčanov je še posebej toplo zapisan kot ustanovitelj vaškega orkestra, na katerega so še danes zelo ponosni.

Del orkestra, ustanovljenega leta 1924, pod vodstvom Justa Martelanca (iz arhiva F. Milavec)

Tudi Frančiški Milavec so starši povedali, da se je cerkveni zbor z Martelancem večkrat odpravil na božjo pot na Sveto goro kar z »lojtrnim« vozom, na bližnjo Planinsko goro pa so se odpravili kar peš. Ko so bile v času italijanskega fašizma slovenske pesmi prepovedane, so se člani Martelančevega zbora večkrat na skrivaj dobivali pri njenih starših, Jožetu in Antoniji Milavec ter tiho prepevali slovenske pesmi, ki so jih v javnosti zelo pogrešali. Učitelj Martelanc, ki je bil zelo zaveden Slovenec, se je dolgo upiral italijanskim pritiskom, na koncu pa se je moral umakniti.

Frančiška se osebno spomni, da je okoli leta 1950, učitelj Martelanc prišel na obisk v Studeno. Pripravili so mu lep sprejem v šoli. Prišli so še živeči člani orkestra, nekdanji njegovi pevci, otroci pa so mu tudi nekaj zapeli. Bil je zelo vesel takšnega sprejema in se je zanimal za potomce svojih pevcev, če tudi oni kaj prepevajo. To je nekaj drobcev, ki nam pojasnjujejo pevske začetke v Studenem.

Poglejmo še, kakšni so bili začetki dramske veje kulturnega društva. Ugotovimo lahko, da je tako kot pevska tudi gledališka dejavnost v vasi živela že pred uradno ustanovitvijo društva. V ohranjeni kroniki kulturnega društva beremo:

> ***»Že pred uradno ustanovitvijo društva je s prosvetnim delom v Studenem, pričel Ivan Vidrih iz Strmce. Ob veselicah, ki jih je organiziralo gasilsko društvo (ustanovljeno 1902 leta) je nastopal s kratkimi dramskimi prizori. Te veselice so bile največkrat v prostorih Kobalove hiše, pri Turkovih in v župnišču. Pri vsaki veselici je nastopil tudi moški in mešani pevski zbor«. (Kronika kulturnega društva, 1966)***

Iz tega citata lahko vidimo in sklepamo, da sta obe takratni društvi v Studenem - gasilsko in izobraževalno - že od začetka tesno sodelovali. Ker so jih v določenem delu sestavljali tudi isti ljudje, lahko domnevamo, da so imeli med sabo kdaj tudi nesoglasja. A glede na število prireditev, ki so jih izpeljali skupaj in so vključevala tako dramske igre, nastope moškega in mešanega zbora, recitacije ter veselice lahko zaključimo, da so se znali dogovoriti in uskladiti delo med sabo. Tudi dejstvo, da se je večina pisnih dokumentov o delovanju društva, četudi so pri prireditvah sodelovali z gasilci, ohranila prav pri potomcih kulturnega društva, priča o zaupanju in sodelovanju med obema društvoma.

Miro Jenček je ohranil veliko podatkov, ki jih je slišal od svojih prednikov. Eden takih je tudi o ustanovitvi kulturno umetniškega društva v Studenem. Po teh pripovedovanjih, naj bi si za ustanovitev društva poleg ustanoviteljev, ki so zabeleženi v dokumentih, prizadeval tudi Janez Štrukelj, sicer član gasilskega društva.

Drugače pa je Miro povedal zanimivo zgodbico še iz časov pred prvo svetovno vojno, ki kaže nagajivega duha tedanjih ljudi. Jože Križman (Frencin) in Janez Bajc (Kalužar), oba še fanta, sta doma pobrala nekaj fižola in ga nesla v Postojno naprodaj, da zaslužita kaj denarja. Prodaja se je slabo končala, a fanta sta si, čeprav brez denarja, želela spiti kozarček. Šla sta v gostilno, naročila pijačo in se dogovorila, kako jo bosta odnesla brez plačila. Brž, ko je v gostilno prišla skupina, ki je nekaj slavila in so posedli, sta se začela prepirati. Prepirala sta se tako silovito, da ju je natakarica, da bi ohranila mir, spodila kar brez plačila. To pa je bil tudi njun cilj. A fanta še nista imela zadosti

nagajivosti. Oba sta bila zaradi pijače že malo "okrogla", pa sta vzela še mlinarjev čoln (pri Modrijanovem mlinu) in se peljala po reki. Voda pa je čoln vrgla čez jez malo pred vhodom v Postojnsko jamo. Ustrašila sta se, Križman se je prijel za deblo ob rečni strugi, Bajca pa je voda nesla in od strahu je vpil: ***»Marija pomagaj! Marija pomagaj!«*** Pa mu je Križman jedrnato odgovoril: ***»Kaj misliš, da je Marija za vsakim grmom?«*** Na koncu se je vse srečno končalo in fanta sta prišla domov živa, fižola pa najbrž nista več prodajala.

Miro Jenček je od svojih prednikov tudi slišal, da je bil eden prvih vaških učiteljev »ded Štruklov«, ki je bival v Gričnikovi hiši.

Uradno pa se je »Izobraževalno društvo«, kot se je takrat imenovalo, v Studenem ustanovilo 5. septembra leta 1906. Studeno je sledilo mnogim drugim vasem, ki so v tem času ustanavljale izobraževalna društva: Hrenovice, Postojna, Slavina, Št. Peter (Peršič, 2003).

Mnogo vaščanov Studenega smo povprašali, kaj so jim predniki povedali o vzrokih za ustanovitev kulturnega društva. Svoje spomine so strnili v rdečo nit, sestavljeno iz mnogih nitk.

Ida Japelj se spominja pripovedovanja svoje matere, Frančiške Šircelj, da se je društvo ustanovilo z namenom druženja in zabave.

Miro Jenček je izpostavil pristno in globoko željo naših prednikov po ohranjanju slovenskega jezika in slovenstva nasploh.

Anica in Jakob Simsič sta vzroke iskala v zadovoljstvu, ki ga daje druženje ljudi in skupno kulturno ustvarjanje na vasi.

Frančiška Milavec pa je poudarila, da so se ljudje zavedali velikega pomena, ki ga nosi s sabo ohranjanje slovenskega jezika v obliki pisane, govorjene in zapete besede. Hkrati pa so se prebivalci Studenega vedno radi postavili s svojo kulturno aktivnostjo in uradna ustanovitev društva je tudi na zunaj potrdila njihovo angažiranost na kulturnem področju tistega časa. V rokopisu Elizabete Čuk, ki ga je ohranil Miro Cetina pa beremo naslednje:

> ***»Leta 1906 so bile zaorane prve brazde za kulturno prosvetno delo v Studenem. Podatke mi je dal najstarejši član posvete, ki še živi. In ta je Simsič Jakob, star 87 let. V pomladi okrog velike noči so igrali prvo enodejanko Krčmar pri zvitem rogu. Krčmarja je igral Jakob Simsič. Sodelovali so: Jože Furlan,Franc Križman, Kalzer in kovač Brenčič iz Podkraja. Učil pa je učitelj Starman, doma iz Velikega Otoka. Starman je odšel na novo službeno mesto. Na njegovo mesto je prišel nadučitelj Fegic.« (Čuk, 1966).***

Tudi drugi prebivalci Studenega se spominjajo pripovedi svojih prednikov o kulturnem življenju v Studenem. Mnogi pa so te spomine tudi sami soustvarjali.

Marica Lenarčič sicer že dolgo biva v Postojni, a njene korenine so trdno zasidrane v Studenem. Z velikim ponosom se spominja kulturnega utripa vasi v svoji mladosti in po pripovedovanju sorodnikov še prej. Pravi, da so bile generacije pred in po prvi svetovni vojni na zelo visoki stopnji kulture. To potrjuje z bralnimi večeri, ki so jih prirejali po hišah. Na teh večerih so brali, prepevali, se pogovarjali, pa tudi uprizarjali krajše dramske prizore. Veliko ljudi v vasi je bilo namreč, kljub težkemu finančnemu stanju, naročeno na časopise, kot so Bogoljub, Domoljub, Dom in svet in Slovenec. Poleg časopisov pa so ljudje veliko naročali tudi Mohorjeve knjige, pri katerih je vsako leto izšla tudi kakšna povest ali roman.

Vse to priča o visoki bralni in splošni kulturi tedanjega časa, ki je botrovala tudi množici kulturnih dejavnosti. Zato ni čudno, da so leta 1906 lahko ustanovili kulturno društvo, ki je že od začetka imelo močno pevsko in dramsko zasedbo. V Marici Lenarčič so vzvalovili spomini na mlada leta in na koncu skupaj prišumeli v obliki pesmi z naslovom *Nikoli ne bomo pozabili*, ki nam jo je zaupala skupaj z razmišljanjem.

> ***»To je pesem o rani mladosti. Namenila sem jo moji generaciji iz Studenega, ker bo kmalu slavila visok jubilej. V pesmi sem opisala naša rosna leta. Bila so nepopisno lepa. Zdaj rosnih let ni več in je prišla pozna jesen. Kaj hočemo, takšno je naše življenje. Podobno je razburkani reki, ki drvi svojo pot in se ne vrača. Kako hitro so zdrvela ta leta in pustila le lepe spomine. V teh spominih je tudi moja generacija, ko smo se nekoč veselili in prepevali še in še. Takrat smo bili stari 9 do 15 let. Naša zborovska pesem je velika duhovna vrednota in je zaklad slovenskega naroda. Izhaja iz naših korenin in je naš slovenski ponos. Po zaslugi naših pevcev je svet spoznal našo pesem in občuduje njeno sozvočje. Drugi narodi nimajo tako lepe harmonije petja. Začeli so nas posnemati in mi smo lahko ponosni. Pesem je tista, ki nas je vzgajala v slovenskem duhu, spodbujala narodno zavest in nam v težkih trenutkih stala ob strani. Mi pa smo jo prenašali na mlajše rodove. Naj pesem obudi spomin generaciji na tista naša lepa leta.«***

Nikoli ne bomo pozabili!

Nikoli ne bomo pozabili,
kako smo se v domačem kraju veselili.
S ponosom smo slovenske pesmi prepevali in plesali.
Z velikim veseljem smo slovenske knjige brali
in s tem našo književnost spoznali.
Tujec je našo besedo prepovedal,
a zaman si je prizadeval.
V zimskih večerih se je velika kuhinja v čitalnico spremenila,
naša narodna zavest pa krepila.
S pesmijo in besedo smo tujcu dokazovali,
da že od nekdaj živi slovenski rod na tej grudi zali.
Zasluga gre našim očakom, ki so dom ubranili
in ga nam zapustili.
Zdaj živimo v prelepi deželi,
ki bi jo vsi radi imeli.

Kadar je zima s snežnim plaščem naravo pokrila,
je otrokom veliko veselje naredila.
Ure in ure smo se na snegu veselili
in s sankami po hribih se vozili.
Na Podbojevem klancu v vasi je najlepše bilo,
tam se je staro in mlado veselilo.
Nekoč se je starejša generacija na vprežne sani naložila
in po strmem klancu spustila.
Sani so s ceste skrenile
in v Milavčevo hišo se zabile.
Štanga je okno prebila
in v sobo planila.
Tam je družina pri večerji bila
in prestrašena iz sobe pobegnila.
Tudi ostali so prestrašeni bili.
Ko so ugotovili,
da se niso polomili,
so zavriskali
in spet na klanec vrnili.

Kje so že tisti časi,
ko so žabe regljale na Lenarčičevem vrtu v vasi.
Polna mlaka jih je bilo, da se je petje daleč naokrog razlegalo.
V poletnih večerih so žabe koncert imele
uspavanko nam pele.
Pozimi se je mlaka v ledeno ploščo spremenila
in vso mladino iz vasi zvabila.
Na drsališču je veliko veselje bilo,
zato domov se nam ni mudilo.
Ko je noč nastopila
pa je lun'ca nam svetila.
Najbolj smo bili veseli,
ko smo se za roko prijeli
In v gosjem redu na led pognali.

Na poti smo se drug v drugega zaleteli
in na tla popadali.
To smo se smejali,
ker smo na tleh pristali.
A v tistih časih denarja ni bilo
in vse je prav prišlo.
Namesto drsalk smo nakovane čevlje imeli
in čestokrat po tleh zleteli.
Vojaški čevlji so bili nakovani s širokimi žeblji.
Teh se ustaviti ni dalo
Zato se je izven ledu na tleh pristalo.
Ozebline smo zdravili
s tem, da smo brez čevljev hodili.
Bosi v dir po snegu
do Repač v gosjem redu.
Ob povratku smo v kuhinji pristali
in na sredo stol dali.
Okoli stola pa v galop,
da se je tresel strop.
Noge so se nam ogrele, da so kar žarele.

Nekoč ni bilo doma gospodinje.
Takrat smo »miši« na dan planile
in »hausbal« priredile.
Muzikantje so na orglice igrali,
mi pa na oba kraja plesali.

Čeprav revni,
toda v duši bogati, pošteni in prizadevni.
Kako veselo je bilo,
da nikoli več ne bo tako.
(Marica Lenarčič, spomladi leta 2006)

Anton Križman se je z nasmehom spomnil »fantovskega dvorišča«, ki je bilo pri hiši Matije Širca ali pri »Kenterjevih«. Na tem dvorišču so se namreč zbirali fantje, ko se so vračali iz gostilne in prepevali. Anton se še posebej spominja Vodopivčeve pesmi *Žabe*.

Stane Pelan pravi, da letošnje praznovanje sto letnice ustanovitve kulturnega društva dokazuje, da je Studeno že dolgo nazaj imelo nekaj posameznikov, ki so čutili, kako pomembno je gojiti kulturo v svoji sredi. Kulturo na področju slovenske pisane in govorjene besede, slovenskega ljudskega in umetnega petja in na področju ohranjanja naše tradicije. Vsa odrska dela, ki so jih Studenčani postavili na oder so bila v njegovem spominu dodelana do zadnje podrobnosti - tako na scenskem, kostumografskem, kot na izrazno-igralskem področju.

Jože Mejak, igralec, ki je igral v mnogih igrah in ustvaril mnogo nepozabnih vlog je povedal, da so gledališka dela, ki so jih postavili na oder in v njih igrali, še danes živo v

njegovem spominu. Spominja se mogočnih odrskih kulis, ki so jih izdelali člani društva do najmanjše podrobnosti. Ne tako kot danes, ko na oder postavijo zaboj, potem pa ta predstavlja vso sceno na odru.

Prva igra, ki je ohranjena s pisnimi dokumenti, je iz leta 1906, to je igra *Čevljar*, ki jo je režiral Ivan Vidrih. Poleg dramskega nastopa, je bil v sporedu tudi nastop moškega in mešanega zbora, tombola, šaljiva licitacija in na koncu veselica.

Vabilo

k

tomboli in veselici

kojo priredi

„Prostovoljno gasilno društvo" v Studenem

v nedeljo dne 29. julija 1906

na prostem v Studenem.

Vspored:

1. **Pozdrav.**
2. **Petje,** poje moški in mešan zbor.
3. **Tombola.**
4. Igra: **„ČEVLJAR".**
   Veseloigra v dveh slikah. — Režiser g. Ivan Vidrih.
   Osebe:
   Martin Bojec, čevljar . Ivan Vidrih.
   Špela, njegova žena . Franica Merhar.
   Franica, njuna hči . . Marjeta Jurca.
   Vrag . . . . . Josip Furlan.
5. **Šaljiva licitacija.**

Čisti dohodek je namenjen v pokritje dolga na novi brizgalni.

Začetek veselice ob 3. uri popoludne.

K obilni vdeležbi najuljudneje vabi

ODBOR.

Najstarejši ohranjen plakat iz leta 1906 (iz arhiva V. Debevec)

Iz tega plakata lahko vidimo, kako lepo je bil izdelan, do podrobnosti. Velika večina ohranjenih plakatov društva je bila tiskanih v tiskarni Maksa Šebra v Postojni. Nekaj pa v Katoliški tiskarni v Ljubljani. Anton Križman se spominja, da so tudi še po drugi svetovni vojni društvene plakate tiskali v isti postojnski tiskarni, kar je razvidno tudi iz ohranjenega gradiva.

Društvo je imelo tudi svojo oglasno desko, kjer so obveščali ljudi o kulturnem dogajanju. Nahajalo se je na steni »farovškega« gospodarskega poslopja malo pred cerkvijo, kar je bilo zelo priročno, saj so ljudje po maši lahko prebrali vse bodoče kulturne dogodke v vasi. Minka Klemen se spominja, da so tej oglasni deski rekli »stenčas«.

Leta 1908, 23. februarja, sta se igrali burki *Krčmar pri zvitem rogu* in *Smrt in bolnik*, v sporedu je sodeloval moški zbor z dvema Foersterjevima pesmima: *Gori na planine* in *Ne vdajmo se*. Sodeloval je tudi Martin Kopač z deklamacijo, na koncu pa je bil še prizor iz Straussovega *Cigana barona*, ki ga je zapel mešani zbor. Ta prireditev se je odvijala v prostorih Franca Podboja, Studeno 33. Po prireditvi je bila veselica.

Leta 1909, 25. julija so bile predstavljene tri veseloigre s petjem: *Bob iz Kranja*, *Poljski čuvaj iz Zvitodola* in *Cigan baron*. Zraven tega je bila na sporedu še deklamacija, moški zbor pa je zapel Vilharjevo pesem *Slovenec i Hrvat*. Prireditev je potekala v prostorih Alojza Kobala. Sledila je veselica.

Leta 1913, 27. julija je bil odigran šaljiv prizor s petjem: *Doživljaji starega vojaka*, ki ga je uprizoril Ivan Vidrih. Moški zbor je zapel Foersterjevo: *Planinska*, mešani pa Flajšmanovo: *Triglav* in *V pozdrav ti pojemo*. Sledili sta tombola in veselica. Vse našteto je potekalo v prostorih gospe Turk.

Leta 1914, 26. julija so pripravili Česnikovo burka s petjem v dveh dejanjih: *Pogodba*, šaljiv prizor s petjem: *Pestunja pri g. Hauptmannu*, nastopil je tudi mešani zbor z Vilharjevima: *Bodi zdrava domovina* in *Naša pesem*, spored je vseboval tudi deklamacijo. Program je potekal v prostorih gospe Turk. Med igro je nastala velika zmeda, saj je vaščane dohitela vest o splošni mobilizaciji prve svetovne vojne. V ohranjenem rokopisu Elizabete Čuk beremo:

> ***»Med igro so prinesli plakate poziv na vojno. Nastala je strašna panika. Namesto veselja žalost. Ali vseeno so odigrali do konca. Takrat je bil v Studenem nadučitelj Jože Dolgan mož slavnega spomina. Možje in fantje so morali na vojno. Kulturno-prosvetno je zamrlo delo za 5 let.« (Čuk, 1966).***

Med prvo svetovno vojno se ni igralo, saj so bili možje in fantje na frontah, vojna pa je tudi ostalim spremenila ustaljeni ritem življenja.

Čas italijanskega raznarodovanja

Prva igra, ki so jo spet zaigrali po prvi svetovni vojni je bila leta 1920, na praznik Novega leta in na dan Sv. treh kraljev. To je bila Ogrinčeva veseloigra v treh dejanjih *V Ljubljano jo dajmo*, režiserja Ivana Vidriha.

Iz igre V Ljubljano jo dajmo, leta 1920.

V cerkveni kroniki beremo, da je takratni duhovnik v Studenem nekoliko kritiziral »mešane« vloge v tej igri, a igralci se niso dosti zmenili zanj. (Spomenica 1861-1946). V sklopu iste prireditve je bil tudi šaljiv prizor *Planšarica*, ki ga je odigrala Beti Čuk. Tu je po naših zbranih pisnih podatkih prvič zabeležena Beti Čuk.

Morda se boste vprašali, kdo je bila Elizabeta Čuk? Rojena je bila 1892 leta v Dilcah pri Postojni in kot otrok prišla z materjo živet v Studeno (po pripovedovanju Anice Križman). Čeprav je bila brez formalne izobrazbe, je prijateljevala s kulturniki tedanjega časa od blizu in daleč. Bila je »vir energije« za kulturne dogodke v vasi. Svoje celotno življenje je, ker je bila samska, posvetila kulturi in navduševanju sovaščanov zanjo. Svojo življenjsko pot je končala 9. septembra 1984 (po pripovedovanju Anice Križman) v Studenem, kjer je tudi pokopana.

Stane Pelan se je spominja kot velike poznavalke in oboževalke Ivana Cankarja ter njegovih sodobnikov.

V knjigi Po jamborni cesti beremo:

> ***»Jasno je, da je morala biti igralska skupina v Studenem dokaj številna in igralsko spretna, če si je upala naštudirati besedila, kakor so Finžgarjeva Razvalina življenja, Jurčičev Domen in Linhartova Županova Micka in če je lahko postavila na oder 22 igralcev, kakor pri uprizoritvi Anzengruberjevega Krivopriseżnika. O tem pripovedovalci iz Studenega, Belskega in Strmice pravijo takole: Duša vsega tega dela je bila Elizabeta Čuk, vaška živilja, ki se je vsa posvetila prosvetnemu delu. Ona je bila med začetniki društva, ona je bila med obnovitelji 1919 in med obnovitelji med drugo svetovno vojno. Naša Beti je delala za tri in še več. Bila je zraven, dokler ni obnemogla.« (Pahor in Hajnal, 1981).***

Elizabete Čuk in njenega požrtvovalnega dela v vasi se je spomnila tudi Marija Cetina. Še posebej hvaležen spomin na Elizabeto ima, ker je njo in še druga dekleta učila slovenskih deklamacij, saj je Marija hodila v italijanske šole, kjer je bila slovenska beseda prepovedana. Edino mesto izven domače hiše, kjer so lahko govorili slovensko, je bila cerkev. Vaščane je Elizabeta v najbolj plodnih letih naučila tudi po dve do tri igre na leto hkrati. Sama je imela doma veliko knjig, veliko knjig pa so ji priporočili in priskrbeli tudi prijatelji v Ljubljani. Še večja knjižnica pa je bila, po spominih Marije Cetina, v vasi pri Ivanu Vidrihu (Žnidar), ki je knjige tudi posojal. Marija se še danes s ponosom spominja, kako je njej Ivan Vidrih posodil knjige za branje, drugim dekletom pa ne.

Istega leta, natančneje 8. februarja leta 1920, je bila na oder postavljena Linhartova veseloigra s petjem v treh dejanjih: *Županova Micka*, ki jo je režiral Ivan Vidrih. Zraven pa je bila odigrana tudi Pulitzova enodejanka: *Damoklejev meč*. Po igri je bila prosta zabava. 11. aprila, istega leta, se predstavijo z Jurčičevo povestjo *Domen*, v dramatizaciji I. Česnika, ki jo je režiral Ivan Vidrih. Predstava je bila v prostorih Alojza Kobala, po njej je bila prosta zabava.

Naslednjega leta, 1921, 17. aprila, je v prostorih A. Kobala potekala burka v enem dejanju: *Nemški ne znajo*, avtorja J. Alešovca. Beti Čuk je deklamirala Prešernov uvod *Krsta pri Savici*, moški zbor pa je zapel Flajšmanovo: *Triglav*. Zaključilo se je s srečelovom, šaljivo pošto in zabavo s plesom.

V letu 1921 sta bili še dve predstavi, 12. in 19. junija ponovitev burke: *Nemški ne znajo* in ponovitev Prešernovega *Krsta pri Savici*. Dodana pa veseloigra F. Govekarja v dveh dejanjih: *Srce je odkrila ali pot do srca*. Sledil je zabavni del s plesom, a že v prostorih novozgrajenega gasilskega doma. 24. julija istega leta pa naštudirana ljudska

igra v štirih dejanjih, avtorja A. Medveda: *Stari in mladi*. Po pisnih dokumentih tudi že odigran v gasilnem domu. Po predstavi je sledila zabava in ples.

Leto 1922 je bilo leto uradnega odprtja gasilskega doma. Uprizorili so Gerstackerjevo ljudsko igro v petih dejanjih: *Lovski tat*, v priredbi Fr. Seljaka. Po igri je bila zabava s plesom. Ponovitev igra je bila čez en teden, 18. junija, v istih prostorih.

Iz igre Lovski tat, igrane ob odprtju gasilskega doma, leta 1922

V časopisu Primorske novice iz leta 1966, beremo:

> ***»Studeno je lahko za zgled! Od leta 1922, ko so v vasi ob obilni podpori članov prosvetnega društva zgradili gasilski dom, so igre dolga leta prirejali ravno v tem domu. Starejši domačini še danes z nasmeškom pripovedujejo, kako je dom kar z vinom blagoslovil poveljnik gasilske čete, ker se tedanji župnik ni odzval vabilu.« (Primorske novice, 26. 3. 1966).***

Tudi iz tega časopisnega zapisa je jasno razvidno dobro in uspešno sodelovanje med prosvetnim in gasilskim društvom.

Do leta 1926 imamo ohranjene zapise še o petih igrah, potem pa so Italijani svoj pritisk tako povečali, da se je slovenska beseda, vsaj iz javnih mest morala umakniti.

Leta 1922, 30. julij je bila prikazana Finžgarjeva ljudska drama v treh dejanjih: *Razvalina življenja*. Po igri je bila v prostorih gasilskega doma tombola in zabava.

Leta 1923, 10. in 21. maja so v prostorih gasilskega doma odigrali Anzengruberjeve *Krivoprisežnike*, narodno igro s petjem, v treh dejanjih in sedmih slikah. Program se dopolni še z francosko burko v enem dejanju, avtorja D. Devetaka: *Nevesta in kobila*.

Istega leta, 29. julija je bila uprizorjena malomeščanska šaloigra v treh dejanjih s petjem, avtorja Jakoba Dolinarja. Po igri je bila tombola.

Leta 1923, 27. novembra in 8. decembra so se igralci predstavili z žaloigro v petih dejanjih, *Mlinar in njegova hči*, ki jo je napisal E. Kaupach, poslovenil pa Fr. Malavašič.

Leta 1926 je bila pripravljena igra *Pri vaškem znamenju*, a je niso odigrali, saj so jo italijanske oblasti prepovedale.

To je zadnja igra pred drugo svetovno vojno, za katero smo dobili ohranjene pisne vire. Najbrž je bila odigrana še kakšna predstava, saj se Anton Križman iz Studenega spominja, da si je leta 1927, kot šest-letni deček s starši v gasilskem domu ogledal igro, za katero se ne spomni več naslova, spomni pa se nekaterih igralcev (Marije Milavec - Vrbkove, Jožefe Klemen - Jaklčeve in Jožeta Milavca - Štruklovga). Igra ga je očarala in ni čudno, da je kasneje amatersko gledališko delo spremljalo njegovo življenje.

Naj spomnimo, da je bil to čas italijanske okupacije in da so bili Italijani zelo temeljiti v potujčevanju. Kar najhitreje je bil zgrajen vrtec, v šoli so hitro prešli iz dvojezičnega poučevanja samo na italijanščino. Vsi otroci, ki so v šoli govorili slovensko, so bili kaznovani. Slovenski jezik je bil uradno dovoljen samo v cerkvi. Jasno je, da se je tudi kulturno udejstvovanje v tem času ustavilo. Vsaj na zunaj se je moralo ustaviti.

Marica Lenarčič se spomni pripovedovanja, kako so vaški fantje »nagajali« Italijanom. Ker je bila slovenska pesem prepovedana na javnih mestih, so se zbrali v večjih skupinah na različnih koncih v vasi. Na enem koncu so začeli prepevati slovenske pesmi, dokler so prišli italijanski vojaki do njih, so že utihnili in peti je začela druga skupina fantov na drugem koncu. Iz svojih šolskih dni pa se spomni, da se je nekoč uprla italijanski učiteljici in ni hotela nastopati na praznovanju italijanskega praznika. Tudi Minka Klemen se spominja šole v času italijanske okupacije in praznika »Befane«, ko so v šoli vedno imeli deklamacije.

Torej lahko rečemo, da je bil čas med obema vojnama, ko so bili naši kraji pod Italijo, težak čas za ohranjanje slovenske besede in kulture nasploh.

Slovenska beseda je spet dovoljena

Čisto drugačno sliko kulturnega življenja kot pod Italijo pa kaže čas med drugo svetovno vojno in takoj po njej. Ljudje, lačni slovenske besede, so s podvojenimi silami poprijeli za delo. Zato ni čudno, da so npr. decembra leta 1945 odigrali kar tri igre. Pisni viri, ki so bili zbrani ob praznovanju 60-letnice društva, torej leta 1966, navajajo naslednje igre: marca 1944 so igrali pionirji, a naslov ni ohranjen; 17. julija 1944 igro *Za srečo*; julija 1944 *Trmoglavo Minko*; 25. julija igro *Miha vedež*; marca 1945 igro *Božja dekla*; 29. julija in 5. avgusta 1945 *Fatima*; 26. decembra 1945 *Mati*, *Zadnje srečanje* in *Bedak*.

Takoj po vojni, 6. januarja 1946, je sledila ponovitev iger *Mati*, *Zadnje srečanje* in *Bedak*. 2. februarja 1946, so igrali v Postojni igro *Zadnje srečanje*. 3. marca 1946 pa v Studenem igro *Srce je odkrila*, ki so jo igrali že leta 1921. Veliko moških vlog so med vojno igrale ženske, saj so bili možje v boju.

Zora Miklavčič se spominja igre *Miha vedež*, ki je bila uprizorjena 25. julija leta 1945. Vsebina je komična, ona pa je igrala glavno moško vlogo Mihe. Spomni se, da sta poleg nje igrali še Pavla Mejak in Milena Turk. V enemu od prizorov pa so ji padle »dol hlače«. Ker je bilo celotno vzdušje igre veselo, se je tudi ta »neprijetnost« nekako ujemala, ona pa je hitro stekla za oder, si hlače popravila in nadaljevala z igro.

Leto 1946 je bilo za kulturno življenje Studenega pomembno iz dveh vidikov. Najprej se je 4. februarja Izobraževalno društvo preimenovalo v Kulturno društvo Lipa in uradno obnovilo svoje delovanje.

Stane Pelan vzroke za preimenovanje vidi v skromnosti, ki so jo tedanji kulturniki imeli do svojega dela, češ, saj smo samo amaterji in ne izobraženci, kot naj bi izhajalo iz imena »Izobraževalno« društvo. Novo ime »Lipa« pa je bilo zelo lahko navezati na simbol slovenstva, s katerim so se hitro poistovetili vsi.

Drugi, še bolj pomemben dogodek za kulturno življenje v Studenem tega leta, pa je bila pridobitev lastnih prostorov.

Dne 22. aprila 1946 leta so slavnostno odprli kulturni dom, ki so ga preuredili iz nekdanjega italijanskega vrtca. Vsa obnovitvena dela so opravili vaščani sami. Dokumenti nam pričajo, da so ob odprtju pripravili bogat kulturni program. Odigrali so Ogrinčevo veseloigro v treh dejanjih *V Ljubljano jo dajmo*, ki jo je režiral Ivan Vidrih. Moški pevski zbor je pod vodstvom A. Miklavčiča zapel dve pesmi: *Pobratimija* (A. Forster) in *Jadransko morje* (A. Hajdrih), mešani zbor pod istim vodstvom pa *Slovan na dan* (Volarič). V program sta bili vključeni tudi dve deklamaciji in sicer Kajuhova: *Hoste* (interpretiral jo je Miro Cetina) in Zorinova: *Nove zarje*. Po odprtju je bila zabava s plesom.

Anton Križman se spominja, kako se je po drugi svetovni vojni, novembra 1945, vrnil domov ravno sredi priprav na odprtje kulturnega doma in priprav na gledališko igro *V Ljubljano jo dajmo*. Še sedaj se spominja nekaterih vaških mož (Jakoba Milavca, Andreja Križmana, Ivana Vilharja in Ivana Vidriha), ki so se z vso resnostjo učili igre za odprtje doma.

Zamejski časopis je o tem dogodku poročal tako:

> ***»Studeno s Postojnskega prednjači. Eno izmed najaktivnejših društev v postojnskem okraju je društvo "Lipa" na Studenem. Do kraja je izpolnilo svoje dolžnosti v okviru prvomajskega tekmovanja. Tako so vsi vaščani iz gozda nabavili les, ga zamenjali za suhe deske ter z njim popravili dvorano in postavili oder. Nabavili so si tudi kulise za 4 različne scene. Pri tem delu je sodelovalo 56 udarnikov, ki so imeli skupaj 1151 udarniških ur. Tudi pevci so se v celoti odzvali klicem prosvetnega društva in so se medtem redno udeleževali pevskih vaj. Tako so vaje skupaj znašale 1836 ur. Iz tega primera, ki ni edinstven, vidimo kako močno voljo ima naše kmetsko ljudstvo za ustvarjenje na prosvetnem polju.« (Vestnik, 16. junij 1946).***

Na ohranjenem plakatu ob odprtju kulturnega doma je kot zborovodja še zabeležen Andrej Miklavčič, ki je z veliko vnemo do druge svetovne vojne vodil oba zbora, cerkvenega (bil je organist) in posvetnega. Bival je v »mežnariji« v Studenem, a se je po vojni, leta 1946, z družino preselil v Postojno in Studeno je tako ostalo brez zborovodje in organista. Po Miklavčičevem odhodu se je za šest let ustavilo delo z odraslim posvetnim zborom (1946-1952).

Ko smo ljudi spraševali zakaj, so večinoma ugotavljali, da je bil čas po drugi svetovni vojni »poseben čas«.

Kljub temu, da so z veliko vnemo in lastnim delom prišli do svojega kulturnega doma, da je vladalo navdušenje nad koncem vojne, pa so hkrati vsi čutili, da so se časi zelo spremenili. Zavladala je splošna zmeda na političnem, gospodarskem, ekonomskem in moralnem področju. Ljudje so čutili, da so stvari, ki so še pred vojno veljale za dobre, izgubile predznak »dobre«.

Potrebno se je bilo prilagajati novim razmeram in težko se je bilo lotiti vodenja posvetnega zbora.

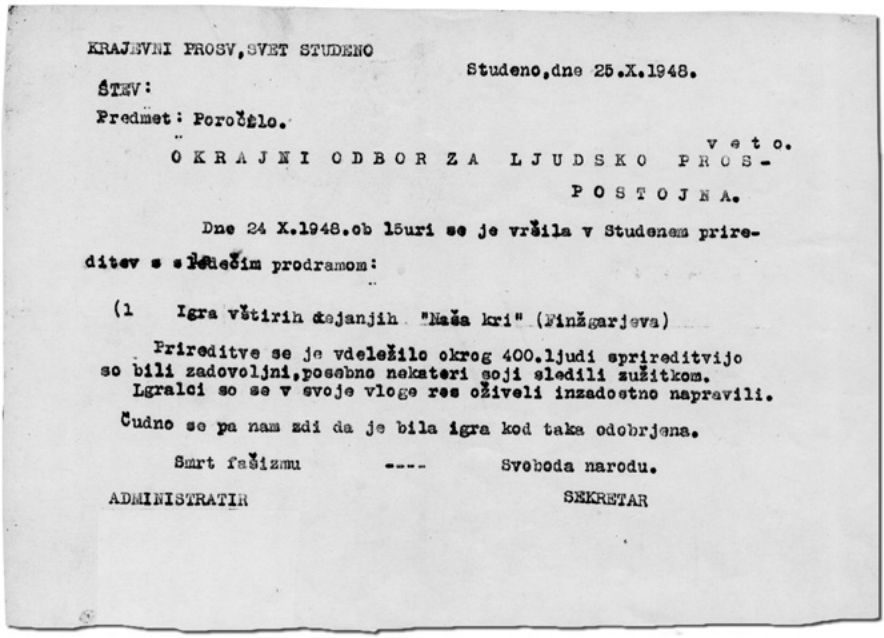
Podobno se je godilo tudi s cerkvenim zborom, ki se je zaradi povojnih političnih pritiskov zelo zredčil. Ostali so samo najbolj zavzeti in zvesti pevci, pa še ti so bili po Miklavčičevem odhodu brez organista. To so bili: Janja in Kristina Ogrizek (Strmca),

Jože in Antonija Milavec (Studeno), Marija Prelaz (Studeno), Jože Japelj (Studeno), Ana in Jakob Milavec (Studeno), Ivan Vilhar (Studeno), Frančiška Milavec (Studeno), Anton Furlan (Studeno). Torej se je zborovsko petje v tem času, čeprav skromno, ohranjalo samo na cerkvenem koru.

O pogojih dela ljubiteljske kulture v tedanjem času nazorno pričajo tudi spomini Marice Lenarčič. Okoli leta 1947 so v Studenem igrali eno od Cankarjevih dram. Prosili so jo, da izdela kulise, ki bi predstavljale »Cankarjev klanec« na Vrhniki. Prinesli so ji samo razglednico, ki naj bi služila za osnutek. A kako se lotiti izdelave kulis, ko še papirja ni bilo? Z režiserko, Elizabeto Čuk, sta vseeno nekako prišli do potrebnega papirja, ga zlepili in pripravili za izdelavo kulis. Za risanje pa je imela na razpolago samo barvne krede. Z veliko vnemo in potrpežljivostjo se je lotila risanja. Spominja se, da je veliko časa porabila za senčenje in barvanje vinske trte, ki jo je bilo treba narisati, pa tudi hiše in ulico na »Cankarjevem klancu« na Vrhniki je lepo prikazala. Ko se je na premieri igre odgrnila zavesa, so ljudje od občudovanja in presenečenja nad kuliso, kar vzkliknili od začudenja. Danes si najbrž težko razložimo, kje so ljudje tedanjega časa jemali voljo za delo v tako skromnih razmerah.

Miro Cetina se spominja, koliko veselja je izdelovalcem kulis naredila zlata barva, ki jo je za eno od iger pripeljal iz Italije.

Da so bili časi res težki in to ne samo zaradi skromnih materialnih razmer, ampak še bolj zaradi politike, ki je želela spreminjati dotedanje vrednote, priča tudi dogodek ob uprizoritvi igre F. S. Finžgarja: *Naša kri*, leta 1948, ki se ga je spomnil Anton Križman. To je igra, ki zahteva zelo veliko igralcev, pa tudi sama postavitev na oder je zelo zahtevna. Pri delu jim je pomagal takratni učitelj v Studenem, Anton Nosan, ki je skupaj z Janezom Lenarčičem in Antonom Križmanom šel v ljubljansko gledališče, kjer so si sposodili rekvizite za igro. Tudi Krajevni prosvetni svet, ki je v tistih časih za vsako igro moral dati soglasje, ga je dal. A odigrali so samo premierno predstavo. Zakaj? V sami igri sta bila dva prizora, ki sta povzročila prepoved. Eden je bil prizor, ko se bodoča mladoporočenca pogovarjata, kako se bosta poročila. In nevesta pravi, da se bosta poročila po krščansko in ne po cigansko. Drugi prizor pa je na križpotju, kjer se popotnica ustavi in potarna nad časi, ki so z besedami: *»Kriste, prestavi te čase ali pa mene!«* Po premieri, ki je bila obiskana izredno številno (ohranjen zapis priča o štiristotih ljudeh), je bila občinska notranja uprava obveščena o vsebini igre in igra je bila prepovedana.

KRAJEVNI PROSV,SVET STUDENO

Studeno,dne 25.X.1948.

ŠTEV:

Predmet: Poročilo.

OKRAJNI ODBOR ZA LJUDSKO PROSVETO.

POSTOJNA.

Dne 24 X.1948.ob 15uri se je vršila v Studenem prireditev s sledečim prodramom:

(1 Igra vštirih dejanjih "Naša kri" (Finžgarjeva)

Prireditve se je vdeležilo okrog 400.ljudi spriredítvijo so bili zadovoljni,posebno nekateri soji sledili zužitkom. Igralci so se v svoje vloge res oživeli inzadostno napravili.

Čudno se pa nam zdi da je bila igra kod taka odobrjena.

Smrt fašizmu ---- Svoboda narodu.

ADMINISTRATIR SEKRETAR

Poslano poročilo iz Krajevnega prosvetnega sveta Studeno v Postojno (iz arhiva A. Križman)

Tudi Marica Lenarčič se istega dogodka spominja še bolj podrobno. Na Primorsko so iz Ljubljane prišli trije kulturniki (spomni se samo Jurija Součka in Hinka), da bi kraje, ki so bili dolgo pod Italijo »kulturno ozavestili«. Ustavili so se tudi v Postojni in se s pristojnimi ljudmi posvetovali, pri kateremu društvu se naj ustavijo. A v Postojni je vladalo mrtvilo in že so se mislili odpraviti naprej, ko se je nekdo spomnil na Studeno in jih poslal tja. Studenčani so bili ravno sredi priprav na Finžgarjevo igro *Naša kri* in ljubljanski kulturniki so tri dni ostali v Studenem in pomagali pri učenju. Vaškim igralcem so nato iz ljubljanskega gledališča tudi posodili kostume za to igro, saj igra med drugim prikazuje tudi Napoleonove čase in so bili nekateri kostumi francoskih vojakov zelo zahtevni za izdelavo. A kaj se je zgodilo s to igro? Odigrana je bila samo premiera v nabito polni dvorani studenskega kulturnega doma. Vse nadaljnje predstave pa prepovedane zaradi besedila, ki omenja Boga in krščanske običaje. A tako je bilo v tistih časih, pravi Marica.

Ljudje pa, ne glede na prelomne čase, so morali živeli naprej in se vsak po svoje prilagajati novim zahtevam. Tudi ljubiteljska kultura je bila na preizkušnji.

Zborovsko petje, ki se je ustavilo leta 1946, se je ponovno postavilo na noge najprej v cerkvi. Leta 1950 je namreč, kot šestnajst-letna deklica, ki je imela končana štiri

leta klavirja pri profesorju Angelu Trojerju, na očetovo prošnjo na orglah pri maši prvič zaigrala mlada Frančiška Milavec. Istega leta se je dotedanjemu razredčenemu cerkvenemu zboru pridružilo nekaj novih pevcev, Frančiška pa je hkrati z orglanjem prevzela tudi zborovodstvo cerkvenega zbora. Pri tem delu ji je veliko pomagala tudi njena teta, prav tako Frančiška Milavec.

Prelomno leto za posvetno zborovsko petje v Studenem, pa je bilo leto 1952. Ob smrti Mira Simsiča - Andrjonovega, ki je umrl zelo mlad, so njegovi prijatelji, ki so nekoč peli v posvetnem zboru Andreja Miklavčiča želeli, da bi se od njega poslovili s pesmijo. Prišli so prosit Frančiško Milavec in njenega očeta, če bi jih pripravila za to nagrobnico. Bilo jo je strah, a na očetovo prigovarjanje je privolila. Odpeli so dobro in možje so po pogrebu Frančiški izrazili željo, da si želijo nadaljevati z vajami in petjem. To odgovorno delo je sprejela z velikim strahom, saj je bila stara šele osemnajst let.

Tako lahko leto 1952 štejemo za prelomno v smislu ponovnega delovanja posvetnih zborov. Moškemu zboru, ki je komaj začel delovati, so se kmalu pridružile tudi ženske in Studeno je dobilo tudi mešani zbor. Na začetnih vajah je Frančiški pomagal njen profesor Angel Trojer, ki je velikokrat prišel peš iz Postojne v Studeno. S tem zborom je Frančiška nastopila na prvi prireditvi Primorska poje, kar lahko beremo v intervjuju, ki ga je imela za časopis Primorske novice:

> ***»Iz roda v rod gre naša pevska pot.***
> ***Za mešani zbor iz Studenega velja še ena zanimivost: ko sem pričela z vajami, je bil to mladinski pevski zbor, z njim sem nastopila na prvi reviji Primorska poje, ocena je bila nadvse laskava, pevcev je bilo sedemnajst, prav taka je bila njihova povprečna starost. Kmalu smo prešli v mešani pevski zbor, število pa se je kar podvojilo.« (Primorske novice, 01.01.1979).***

Leta 1953 je pričela učiti še moški zbor iz Bukovja, ki je bil občasno tudi mešan. Ta mešani zbor je nastopil tudi ob odkritju spomenika padlim za svobodo v Studenem.

Prišlo je namreč do zapleta med zborovodkinjo in krajevnimi oblastmi. Vaje posvetnega zbora so se vršile v hiši zborovodkinje (pri Ivaneževih doma), kjer so imeli harmonij, pa tudi na toplem so bili. Po koncu posvetne vaje, so cerkvenimi pevci še ostali, da bi imeli kratko cerkveno vajo pred bližajočimi se velikonočnimi prazniki. To pa v tistih časih ni bilo dovoljeno. Oče zborovodkinje je bil zaradi tega odpeljan na zagovor na policijo, dobil je tudi denarno kazen. Vaje posvetnega zbora so bile prepovedane v privatnih hišah, vaje cerkvenega zbora pa dovoljene samo v cerkvi. Lovro Milavec se spominja vseh teh naslednjih cerkvenih vaj v ledeno mrzli cerkvi. Zeblo jih je, še posebej organistko Frančiško, ki je imela zaradi mraza od igranja čisto trde prste.

Takratni duhovnik v Studenem Janez Premrl pa je vsaj za silo rešil problem tako, da je priskrbel majhen »gašperček«, ga namestil v prostor nad cerkveno zakristijo, imenovan »kuričk«, kamor so hodili k maši samo najuglednejši vaščani. Cev za dimnik je speljal kar skozi okno in za silo so se lahko ogreli. Lovro se tudi spominja svojega prihoda k cerkvenemu zboru in petja z odličnim tenoristom Jakobom Milavcem, ki je ostal zvest temu zboru do svoje smrti.

Mešani zbor iz Bukovja ob odkritju spomenika, avgusta 1955

Posvetni zbor pa zaradi omenjenega zapleta, nekaj časa ni imel kje vaditi, saj v kulturnem domu ni bilo harmonija, da bi lahko vadili, v privatnih hišah pa se vaje niso smele vršiti. Zato so ob odkritju spomenika padlim v drugi svetovni vojni peli pevci iz Bukovja, čeprav je bil zbor komaj dobro ustanovljen. Spor so nato v Studenem nekako zgladili, krajevna oblast je kupila majhen harmonij za kulturni dom in delo posvetnega zbora se je nadaljevalo z isto zborovodkinjo

Podobne neprijetnosti so se po vojni godile tudi Elizabeti Čuk, ki je skrbela za dramsko dejavnost. Po pripovedovanju Marice Lenarčič, je bila večkrat klicana na Upravo za notranje zadeve in se je tu morala zagovarjati zaradi izbranih iger, ki so jih igrali pod njenim vodstvom v Studenem. Tudi Stane Pelan se spominja, da so Elizabeti takratne oblasti očitale, da izbira reakcionarna dela in same tragedije.

A obe »kulturnici« tedanjega časa v Studenem, Elizabeta Čuk in Frančiška Milavec, sta bili sami dovolj navdušeni nad kulturo dramske igre in kulturo petja, da sta z veliko

mero potrpežljivosti nadaljevali s svojim delom kljub vsem pritiskom. Tako sta tudi dramska in pevska dejavnost živeli naprej.

Vida Debevec se spominja svojega nastopa v Jurčičevi igri *Domen*, leta 1950. Scena za to igro je bila zelo bogata. V nekaterih prizorih so scensko zelo nazorno predstavljali grajske prostore. Tudi delo in življenje kmečkih ljudi je bilo na odru lepo predstavljeno z velikim številom kolovratov, na katere so predice zares predle in zraven prepevale. V tej igri je Vida igrala Anko, graščak je bil Danilo Simčič, Domnova mati pa je bila Frančiška Srebot, igrala je tudi Antonija Milavec - Ivaneževa. V enemu od prizorov bi Vida morala peti sama, a ker nima posluha, je nastala težava. Rešili so jo tako, da je namesto nje pela Marija Brezec, skrita v peči, ki je bila del odrske scene, Vida pa je samo odpirala usta. Vida se tudi spominja, da sta Elizabeti Čuk, ki jih je učila, pri delu pomagala tudi stric njene matere, Ivan Vidrih in njen oče Ivan Vilhar, ki je bil dolga leta tudi »gospodar« kulturnega doma.

Stane Pelan pa pravi, da je Elizabeti pri dramsko zahtevnejših delih pomagal tudi Drago Nardin, profesionalni režiser, sicer pa član poklicnega gledališča v Postojni. Veliko je v režiji sodeloval tudi Anton Križman, dolgoletno predsednik kulturnega društva.

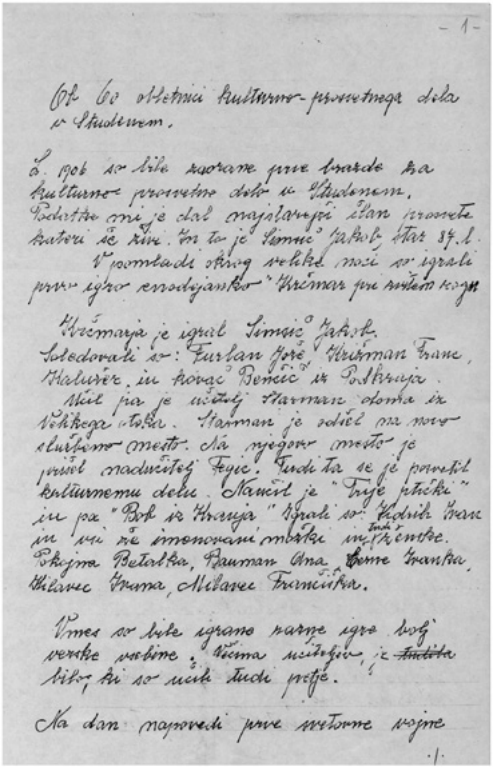
Igra Dve nevesti iz leta 1951 (iz arhiva V. Debevec)

V letu 1951 so bile odigrane tri igre: *Begunka*, *Užitkarji* in *Dve nevesti.* Leta 1953 *Stari grehi* in *Prisega opolnoči*. Leta 1954, za silvestrovo, pa *Anarhist*. Leta 1955 igri *Za srečo* in *Posestrimi*. Leta 1956 igra *Stari in mladi*. Leta 1957 *Ugasle luči*. Leta 1961 pa so pripravili igri *Babilon* in *Metež*.

Leto 1966 je bilo v Studenem zopet zelo slovesno. Kulturno društvo je namreč praznovalo svojo 60-letnico ustanovitve. V sklopu tega praznovanja so pripravili slavnostni program. Odigrana je bila igra *Pri Hrastovih*, avtorja Ksaverja Meška. Na tej slovesnosti je imel slavnostni govor Miro Cetina, ki je med drugim je povedal:

> ***»Letos praznuje naša vas 60-letnico ustanovitve in delovanja prosvetnega društva. Po ohranjenih plakatih so prvo igro igrali v Studenem leta 1906 in sicer veseloigro v dveh slikah Čevljar. Igra je bila uprizorjena v Turkovi štali. Učil pa jo je učitelj Starman in Vidrih Ivan« (Cetina, 1966).***

Podeljena so bila priznanja najbolj zaslužnim ustvarjalcem. Po slovesnosti in odigrani igri je bil ples. Elizabeta Čuk je za to slovesnost zbrala veliko pisnih in ustnih podatkov, ki so se ohranili do danes. Frančiška Milavec se spominja, da je Elizabeta zbirala gradivo za praznovanje šestdesete obletnice celo zimo. Ohranjen je tudi njen rokopis za okvirni program prireditve ob šestdesetletnici.

Ohranjen rokopis Elizabete Čuk iz leta 1966 (iz arhiva M. Cetina)

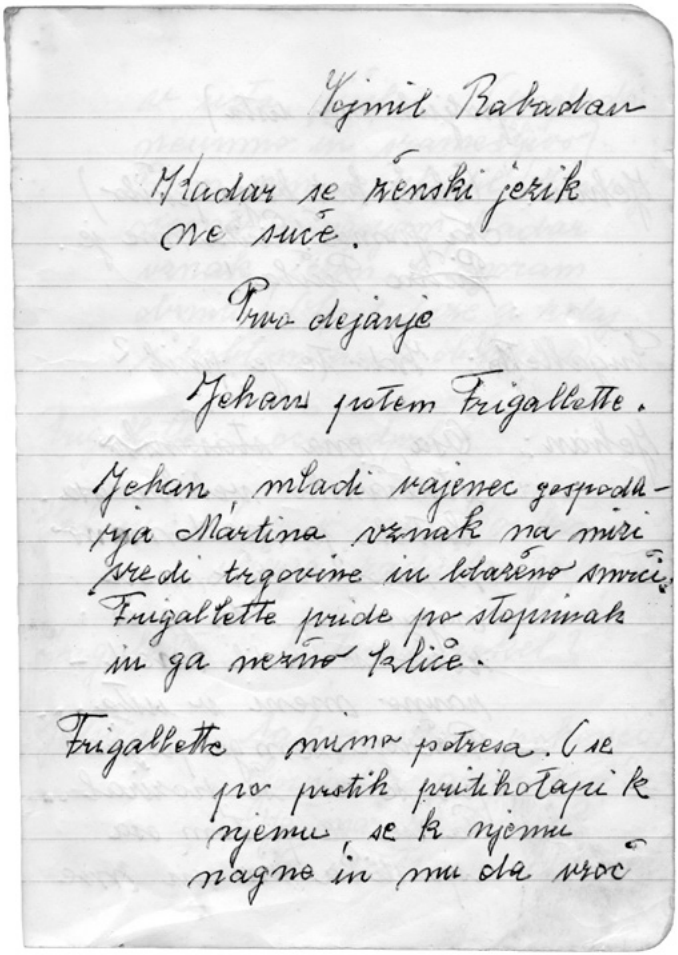
Praznovanje šestdesetletnice je bilo neverjetno množično zabeleženo tudi v časopisih. Tako beremo v Primorskih novicah:

> ***»Lep jubilej v Studenem.***
> ***V Studenem bodo danes (v soboto, 19. marca) proslavili 60-letnico kulturno prosvetnega življenja v tem precej odročnem naselju v severnem delu postojnske občine. Dramska sekcija domačega prosvetnega društva Lipa bo nastopila z Meškovo dramo Pri Hrastovih, spored pa bosta dopolnila še mladinski mešani zbor in moški oktet.***
> ***Prosvetno življenje v Studenem ima torej že več kot pol stoletno tradicijo. Od nekdaj je najbolje delala pevska sekcija. Prostore za vaje in nastope ima društvo v lastni stavbi poleg osnovne šole. Z izkupičkom od prireditev so v preteklih letih že precej uredili poprej precej zanemarjeno poslopje. Tako pridobljena sredstva seveda ne zadoščajo za obsežnejšo ureditev in opremo doma. Vendar so prebivalci Studenega kar zadovoljni s tem, kar imajo. Naše članstvo vedno opozarjamo na potrebno skromnost, pravi predsednik društva Anton Križman. Saj so nekateri res že predlagali, da bi nabavili nove klop, pa ne vem koliko miz in časopisja. Spoznali smo, da bomo koristneje naložili razpoložljivi denar, če bomo popravili harmonij, ob katerem vadijo pevci in za druge zadeve, ki veselijo naše ljudi. Bolje je imeti skromnejše prostore, pa živahno in številno udeležbo, kot pa zelo moderne prostore, a nobenega pravega sodelovanja.«. (Primorske novice, 19. 03. 1966).***

Tudi v naslednji številki Primorskih novic pišejo o Studenem:

> ***»V slavnostnem nagovoru pred nabito polno dvorano, so zbranim vaščanom in gostom iz drugih krajev, najprej orisali kratko zgodovino društva. Po ohranjenih plakatih in drugi dokumentaciji so člani društva leta 1906 nastopili z veseloigro Čevljar. Po ustne izročil, pa so imeli v vasi dramske nastope že tudi prej in se prvega nastopa spominjajo iz leta 1900.« (Primorske novice, 26. 03. 1966).***

Istega leta za silvestrovo, torej 1966, je bila uprizorjena tudi igra *Kadar se ženski jezik ne suče*, avtorja Mojmira Babadana. Eden od igralcev v njej: Miro Milavec - Kmetov, se spominja, kako je Elizabeta Čuk prišla z vlogo k njim domov in ga tako prepričljivo vabila k igri, da sploh ni mogel niti pomisliti, da bi odklonil. Miro je ohranil rokopis te vloge, ki mu jo je prinesla Elizabeta.

Vojnik Babadan

Kadar se ženski jezik
ne suče.

Prvo dejanje

Jehan protem Frigallette.

Jehan mladi najemnec gospodarja Martina vznak na miru
pred trgovino in lokalno smrdi.
Frigallette pride po stopnicah
in ga nežno kliče.

Frigallette mimo potresa. Ga se
po prstih približa k
njemu, se k njemu
nagne in mu da vroč

Del rokopisa Elizabete Čuk iz igre Kadar se ženski jezik ne suče (iz arhiva M. Milavec)

Iz vsega navedenega, tudi iz množice ohranjenih časopisnih člankov lahko sklepamo, kako res bogato je bilo kulturno življenje v Studenem. Takratni predsednik kulturnega društva Anton Križman, pa je na vprašanje, kako komentira vse pohvale, ki so jih bili deležni, skromno dejal: ***»Vse pohvale so delovale kot vzpodbuda za naprej. Ponosni smo bili na svoje delo, nismo pa zaspali na njih.«***

Pa si prikličimo v spomin še eno dejstvo, da se je vsa dejavnost vršila prostovoljno, brez kakršnega koli plačila in »avtorskih honorarjev«. Takratne občinske strukture niso prav nič financirale ljubiteljske kulturne dejavnosti.

Nekaj malega se je spremenilo z letom 1964, ko so se uradno začele ustanavljati krajevne skupnosti in so bila na občinskem nivoju dodeljena posebna sredstva za kulturo, kot se spominja Stane Pelan, ki je bil prvi predsednik KS Studeno. A ta sredstva so bila na občinskem nivoju in jih ni veliko prišlo v posamezne krajevne skupnosti. Zelo nazorno prikaže razmišljanje tedanjih igralcev dejstvo, da so igralci sami, pred nastopom kupili karte, da so s tem prispevali k boljšemu finančnemu položaju društva!

Igralo in pelo se je torej z veliko mero navdušenja, veselja in ponosa nad svojo kulturo. Vida Debevec se spominja, kako se je to navdušenje kazalo v obliki konkretnih dejanj. V dvorani kulturnega doma je bil parket in glede na veliko število obiskovalcev na prireditvah je bil temu primerno po predstavi tudi umazan. Skupina vaških žena (Vida Debevec, Ivanka Simčič, Marija Japelj, Tončka Križman in Marija Simčič) pa ga je vedno lepo počistila in pripravila za naslednjo prireditev. Tudi Miro Cetina se spominja, kako so Danica Ostanek, Marija Cetina in Frančiška Milavec šivale zavese za kulturni dom.

Kulturno življenje pa je bilo bogato tudi v smislu skupnega druženja celotne vasi. Fani Bajc se rada spominja sobotnih plesov, ki so bili najprej v kulturnem domu, kasneje pa v klubu. Poleg plesov, pravi, je bilo takrat druženje ljudi bolj pogosto tudi po vseh drugih prireditvah. Fani z velikim ponosom tudi pove, da so bili vsi kulturni dogodki, v organizaciji kulturnega društva v Studenem vedno »na nivoju«.

Leta 1967, za silvestrovo, je bila odigrana igro A. Čehova: *Snubač*, leta 1968 Finžgarjeva *Veriga* in Molierjeva *Zdravnik po sili*. V slednji je igrala Fani Bajc in spominja se, da jih je poleg Elizabete učil tudi učitelj Valter Molk.

Leto 1972 pa je bilo zadnje leto, iz katerega so še ohranjeni pisni dokumenti, predvsem plakati, o odigrani predstavi. To je bila *Krčmarica Miraldolina*, avtorja C. Goldonija, komedija v treh dejanjih

V spominih igralcev pa je še nekaj iger, ki jih časovno ne znajo natančno opredeliti. To so igre *Živa pokopana*, ki naj bi se po pripovedovanju Marije Jenček iz Strmce igrala kmalu po drugi vojni; *Županove Micke* se spominja Alojzija Simčič - Lovričkova, saj je v njej tudi sama igrala; iger *Dekle s Trente*, *Razvalina življena*, *Ugasle luči*, *Teta na konju* se spominjata Anica in Jakob Simsič; *Pepelke* in *Strica iz Amerike* se spominja Miro Jenček; Minka Klemen pa se spominja igre *Svet brez sovraštva*.

Kako se je Elizabeta lotila dela

Zanimivo je bilo slišati, kako so se igralci z Elizabeto konkretno lotili učenja posamezne igre. Repertoar Elizabete Čuk, je obsegal vse, od žaloiger do komedij. Vaje so imeli dva krat tedensko, ponavadi pozimi, od oktobra do marca, po potrebi pa še več. Najprej so bile bralne vaje, kjer so se naučili pravilne izgovorjave. Nato so imeli vaje na odru, kjer so se naučili interpretacije in mimike.

Igralci se spominjajo mrzlih prostorov v kulturnem domu, a vseeno so skoraj vedno prišli na vaje vsi. Včasih so zaradi mraza imeli bralne vaje v šolskih prostorih.

Miro Jenček se spominja, kako je naraščala napetost med igralci, ko se je približevala premiera. Najbolj so se bali, da je »šepetalec dobil vlogo dol«, kar je pomenilo, da je kakšen igralec zmanjkal tik pred nastopom, svojo vlogo pa je dal v odprtino, kjer je bil šepetalec. Takrat so morali na hitro najti drugega igralca, ki se je vlogo lahko naučil. Vsi igralci pa so nastopali z dušo in telesom. Igre so bile ponavadi v nedeljo popoldne. Miro se še spominja, kako so starejši ljudje hodili gledat na oglasno desko, ki je bila na njihovi hiši, kdaj bo predstava. Da ni prihajalo do nepravilnostih pri pregledovanju vstopnic za predstave, je skrbel »vaški žandar«, to je bil Tone Milavec - Bobničev, ki ni prav nikogar spustil v dvorano brez karte.

In na sam dan predstave, je življenje v vasi potekalo malo drugače kot ostale dneve. Predstave so bile okoli 16. ure in so trajale nekako do 17. ure. V času od 17. do 20. ure (ko je bila veselica), pa se je dogajala »šaljiva pošta«. To je bila igra pošiljanja šaljivih pisemc. Minka Klemen se spominja, da so bila to večinoma ljubezenska pisma in šale. Vsi, ki so ta pisma dobili, so morali iti v poseben prostor na odru, kamor so jih zaprli. Potem so prebrali njegovo šaljivo pismo, se ob tem smejali, za zaprtega pa je moral nekdo plačati, da je šel lahko ven. Ko se je ta šaljiva pošta končala, se je pričela veselica.

Stric Kotarjev (Alojz Bajc) pa je imel nalogo, da je ob prilikah predstav, veselic in plesov »podpuntal« dvorano kulturnega doma, da se zaradi velikega števila ljudi ne bi zibala, saj je bila zgrajena v italijanskem stilu gradnje, na stebrih.

V začetku so na veselicah igrali le domači godci Leon Bauman, Tone Milavec -Bobničev, Dušan Križman, Jakob Milavec - Gregorinov, Franc Pelan in Alojz Podboj - Hurnik. Iz Strmce Ivan Jenček in Stane Magajna, iz Belskega pa Franc Gerželj. Kasneje so nekajkrat igrali tudi drugi ansambli: Akordi, Metronomi in Črni orli.

Dramska dejavnost je bila res živahna, saj niso nastopali le doma, ampak so hodili nastopat tudi v Razdrto, Šmihel, Košano, Hotedršico, Podkraj, Zagorje, Planino. Zanimiv spomin je ta, da so v Hotedršici zaradi že vnaprej napovedanega nastopa dramske skupine iz Studenega prestavili pogreb (po pripovedovanju Mira Jenček).

Vida Debevec se spominja, kako so se igralci z vso opremo za igro, z »lojtrnim« vozom peljali igrat v Planino.

Na enem od gostovanj dramske skupine iz Studenega v Podkraju, pa se je po pripovedovanju Anice in Jakoba Simsič zgodilo naslednje: gostovali so z igro *Teta na konju*. Prvi prizor se godi pri mizi, na kateri je zvrhan krožnik potice. Najbrž je pot do Podkraja naredila svoje in trije igralci (Jakob Simsič, Dušan Križman in Alojz Milavec), ki so sedeli za mizo, so pozabili besedilo. Da bi pridobili na času so začeli jesti potico in bili tiho. Poslušalci so mislili, da je pač takšna scena. A problem je nastal, ko je na krožniku začelo zmanjkovati potice, igralci pa se še vedno niso mogli spomniti besedila. Za odrom je nestrpno čakala igralka v naslednjem prizoru (Anica Japelj), a od nikjer ni bilo slišati besede, za katero je vedela, da sledi njena vloga. Šepetalka, Elizabeta Čuk, je tudi pozabila na igro, saj se je v prostoru za šepetalce sladkala z velikim krofom. Še dobro, da je krofa hitro zmanjkalo in je še pravočasno opazila veliko zadrego igralcev ter jim povedala začetne besede. Vse je potem steklo gladko in nihče razen igralcev ni vedel, kaj se je zgodilo. Na račun potice in krofov pa so se še mnogokrat nasmejali.

Fani Bajc je povedala, da so nekoč Betko, ki je bila šepetalka, pozabili v »luknji« za šepetalce, ker je bila že starejša in okorna, pa sama ni mogla ven. Tudi Miro Cetina se spominja komičnega prizora, ki se je zgodil v Studenem. Polna dvorana je željno pričakovala, da se zavesa odgrne. A v tem napetem trenutku stopi na oder Miro in z resnim glasom pove, da se je eden od igralcev, Jože Mejak, tik pred nastopom močno ponesrečil in predstava odpade. Med ljudmi je zašumelo, a vseeno so ostali na svojih mestih, saj so sumili, da jih vleče za nos. Miro je še nekajkrat skušal poslušalce odgnati, a brez uspeha. Na koncu je odšel za zaveso in se vrnil na oder s samokolnico, v kateri je peljal Jožeta Mejaka in igra se je na veliko zadovoljstvo ljudi, s smehom lahko začela.

Miro Milavec - Kmetov, pa se je spomnil pripetljaja, ko so gostovali na Razdrtem z igro *Matija Mataja*. Po končani igri so šli v gostilno in plačali s polno vrečko drobiža, ki so ga dobili od vstopnine.

Zamiranje dramske veje društva

Vse igre, ki smo jih do sedaj zabeležili, pričajo o res bogatem dramskem življenju v vasi. A kot imajo vse stvari v življenju svoje vzpone in padce, tako je tudi dramska aktivnost v Studenem začela počasi zamirati.

Kaj vse je botrovalo temu lahko samo domnevamo. Miro Jenček pravi, da je prvi vzrokov za usihanje dramske dejavnosti ta, da so Elizabeti Čuk fizične moči počasi pojemale in ni zmogla več vseh priprav in vaj pri organizacije in izvedbi iger, resnega naslednika pa ni imela. Učitelji, ki so po letu 1945 službovali v Studenem (Alma Lavrenčič, Antonija Jurca, zakonski par Makarovič in Valter Molk), so se sicer vključevali v delo kulturnega

društva, a v celoti Elizabetinega dela ni prevzel nihče. Kar pa objektivno tudi ni bilo mogoče, saj so se pogosto menjali in bili v Studenem le za majhno časovno obdobje. Drugi vzrok je bila najbrž televizija, ki je leta 1965 prišla v klubske prostore KS Studeno. Tone Bobničev je pobiral po 10 dinarjev na osebo za gledanje.

Kasnejši razlog pa je bil tudi neljubi dogodek okoli leta 1970, ko je v kulturnem domu gorelo. Zgorele so kulise in nekaj oblek, krivca za ta dogodek pa nikoli niso »našli« in javno obsodili.

Tudi Anton Križman vidi vzroke za pešanje gledališke dejavnosti v tem, da se nihče ni mogel tako kot Elizabeta z vsem svojim življenjem posvetiti igralski kulturi. Ostali igralci, ki so poprijeli za Betkino delo so bili časovno vezani tudi na svoje službe in družine. Skrbi za družino pa Elizabeta ni imela.

Fani Bajc vzroke za pešanje igralskega navdušenja vidi v tem, da po Betki ni bilo nikogar, ki bi dobesedno »priganjal« mlade v igranje, kot je to znala ona.

Stane Pelan pa še dodatno ugotavlja, da so se ljudje po vojni začeli več izobraževati, saj so se zaposlovali v industriji, kar je zahtevalo od njih nova znanja. Izobraževalne ustanove pa niso bile v kraju bivanja in je bilo tudi zato težko časovno uskladiti vse službene in domače obveznosti.

Marica Lenarčič je povedala še en vzrok, ki je zagotovo botroval usihanju dramske dejavnosti v Studenem. Z veliko mero grenkobe se spominja, kako se je po letih, ki jih je zaradi študija preživela drugje, vrnila v Studeno in se odpravila v kulturni dom obujat spomine na stare čase. Pričakovala je, da bo videla urejene in lepe prostore. To pa, kar je videla v resnici jo je razžalostilo in ji zvabilo solze v oči. Kulturni dom, predvsem njegov predprostor, je spominjal na vse prej kot kulturno ustanovo. Lepe kulise, ki so jih ona in še mnogi drugi z velikim trudom izdelali, so ležale razmetane in raztrgane po tleh. Povsod so bile sledi vandalizma. Nekaj pomembnih ljudi v vasi je povprašala, kaj se dogaja, a je nekako niso hoteli razumeti, o čem govori, in so ji hkrati dopovedovali, »da je danes vse drugače«.

Vseh vzrokov zagotovo ne moremo odkriti, dejstvo pa je, da je po letu 1970 gledališka dejavnost počasi začela usihati. Hkrati pa se je začelo tudi počasno propadanje kulturnega doma. Miro Jenček, takratni predsednik KS Studeno pove, da je bilo težko gledati na propadajočo stavbo kulturnega doma. Kot predsednik KS Studeno se je tudi sam zavzemal za obnovo. Leta 1985 se je sicer začela vaška akcija popravila strehe in se leta 1987 zaključila. A ostalo je samo pri tem, notranjosti se niso lotili. Tako je ostalo delo nekako na pol poti. V naslednjih letih je bilo glede nadaljnje usode kulturnega doma več predlogov.

Stane Pelan se še danes z grenkobo spominja načrtov, ki so jih imeli okoli leta 1995 nekateri krogi v Studenem, češ naj se kulturni dom podre, na njegovem mestu pa naredi parkirišče. Takratne dogodke je tako pokomentiral:

> ***»Sredi devetdesetih let so nekateri nasprotovali obnovi kulturnega doma. Zahtevali so, naj se problematika obnove obravnava na zboru krajanov. Res je prišlo do zbora krajanov, kjer sem se sam odločno zavzel za stališče, da mora priti do obnove kulturnega doma. V ta namen sem tudi na občinskem svetu dal pobudo, da so se v naslednjih nekaj letih iz občinskega proračuna zagotovila v ta namen ustrezna sredstva.«***

Finančna sredstva so se res pričela zbirati in jeziček na tehtnici se je prevesil v prid obnove. Potrebno je bilo sicer še veliko zavzetega dela mnogih posameznikov v KS Studeno in posluha na občinskem nivoju za pomoč. A delo je počasi steklo.

Tako so se leta 2003 končala obnovitvena dela celotne stavbe kulturnega doma zunaj in znotraj. Pri tej obnovi so se sredstva zbrala iz občinskega proračuna občine Postojna in iz sredstev Javnega sklada za kulturne dejavnosti, na razpis katerega se je KS Studeno prijavila in bila tudi izbrana. Materialno je pri obnovi veliko pomagal tudi Javor Belsko (les in plošče). Veliko prostovoljnih ur pa so naredili vaščani sami. Slavnostno odprtje obnovljenega kulturnega doma je potekala v sklopu osrednje občinske prireditve ob dnevu državnosti, 25. junija 2003.

Pevska veja društva pa se je ohranila

Videli smo, kaj se je zgodilo z dramsko vejo kulturnega društva. Pa poglejmo še, kaj se je dogajalo z zbori in pevsko dejavnostjo po letu 1969. Aktivno so nadaljevali s svojim delom in nastopanjem. Zborovodkinja Frančiška Milavec je prejela za svoje delo mnoga priznanja, ki pa, kot sama pravi, niso veliko spremenila njenega dela, saj nikoli ni delala zaradi priznanj in pohval. Vztrajala je le zaradi ljubezni do zborovskega petja in glasbe ter globoko vsajenega čuta ljubezni in ponosa do slovenske kulture in tradicije, ki so ji ga vsadili v domači družini. Sama se je med našimi vprašanji večkrat pošalila in dejala, da je z glasbo »zaznamovana« že od zibelke. Včasih bi zaradi težav in krivic, ki so se ji dogajale, najraje nehala z vsem zborovskim delom. A ravno ta »zaznamovanost« ji ni dovolila, da bi prenehala. Na račun dela z zbori je marsikdaj morala veliko potrpeti tudi njena družina. Številne vaje, seminarji in nastopi so pač zahtevali svoj čas. Kljub včasih grenkemu priokusu pa se zaveda, da je za vsako dobro opravljeno delo potrebno mnogo, mnogo truda in potrpežljivosti.

Zanimiv članek o delu Kulturnega društva Lipa iz Studenega, je bil objavljen v časopisu Primorske novice, leta 1969:

»V Studenem ne spijo.
Večkrat lahko beremo v časopisih o raznih prireditvah, akademijah in podobno. Navadno se vse te stvari dogajajo nekje v mestih ali vsaj večjih središčih, malokdo pa ve, da so tudi v bolj zakotnih vaseh ljudje, ki jim kultura ni španska vas in ki izrabijo vsako priliko, da to tudi dokažejo. Obiskali smo tov. Mira Cetina, predstavnika krajevne organizacije Zveze borcev v Studenem. S ponosom nam je pripovedoval, da v Studenem skrbi za organizacijo in vse potrebno predvsem tov. Betka Čuk, ki ponavadi spravi kolesje v tek. Druga gonilna sila v vasi je tov. Fani Milavec -gospodinja, sicer pa pevovodkinja. Njena je zasluga, da že toliko let uspešno deluje v vasi pevski zbor. Kljub neštetim gospodinjskim opravkom, vedno poišče čas še za prepevanje. Šest let glasbene šole je le preglоboko pognalo korenine in ljubezen do petja je prevelika, da bi ga opustila.« (Primorske novice, dne 18. 01. 1969).

V istem časopisu je bila objavljena tudi fotografija takratnega mladinskega zbora iz Studenega.

Mladinski zbor leta 1969

Delo z zbori se je nadaljevalo. Leta 1979 je bil v Primorskih novicah zabeležen intervju z Frančiško Milavec:

> ***»Praznični pogovor s pevovodkinjo podgorskih zborov.***
> ***28 let dela z dvema pevskima zboroma, ki sta vendarle že dosegla določeno raven, ki se lahko uspešno pojavita v areni amaterskih pevskih zborov, je dolga, zares dolga pot. Letno imamo preko 30 nastopov, najvažnejša oziroma najodgovornejša sta revija Primorska poje in revija v Šentvidu pri Stični. Vse to zahteva veliko žrtvovanja in dobre volje, predvsem pa iskrene in nesebične ljubezni do petja.« (Primorske novice, 01.01.1979).***

Z velikim veseljem smo ugotovili, da se s pevsko dejavnostjo ni zgodilo enako kot z dramsko. Pevska veja kulturnega društva se je ohranila tudi po letu 1972, ko je dramska počasi zamirala. Frančiška Milavec se spominja množice seminarjev, ki jih je organizirala Zveza kulturnih organizacij (ZKO) v Postojni. Seminarji so bili namenjeni izobraževanju zborovodij, na njih so se seznanili z novostmi na področju zborovskega petja in dela z zbori. Bili so organizirani v različnih krajih po Sloveniji, pa tudi v zamejstvu. Tako so udeleženci seminarjev lahko stopili v stik tudi s Slovenci v zamejstvu in si izmenjali izkušnje.

Kulturno društvo je s svojimi zbori nastopalo tudi na praznovanjih za državne praznike, kot so 8. februar, 8. marec, 1. maj, 29. november, pa tudi na odprtju novih delovnih prostorov so bili večkrat.

Mešani zbor na eni od takšnih prireditev okoli leta 1975 (iz arhiva F. Milavec)

Zbor ob praznovanju 29. novembra v Postojni (iz arhiva F. Milavec)

Zbor iz Bukovja ob odprtju novih delovnih prostorov Javora Belsko okoli leta 1978 (iz arhiva F. Milavec)

Miro Cetina se je rad spomnil prav vaških praznovanj za 8 marec. Malo za šalo malo za res je povedal, da je takrat za vsako žensko pripravil »pol pečene kokoši«, pa tudi vina ni zmanjkalo za nikogar.

Zanimivo je razmišljanje Marice Cetina, ki je bila članica mešanega zbora že takoj po drugi vojni. Pravi, da je Frančiška Milavec tako lepo znala delati s pevci, da je znala povezati starejšo in mlajšo generacijo, ki sta hkrati peli v zboru.

Tudi Miro Jenček, dolgoletni predsednik KS Studeno je povedal, da je srce in duša zborovskega petja bila in še vedno je Frančiška Milavec. Pravi, da je Frančiška znala pridobiti člane in jih navdušiti za petje. Nastopali so na različnih prireditvah blizu in daleč in bili vedno v ponos svoje vasi.

Fani Bajc pa razmišlja, da je Frančiška Milavec za pevsko dejavnost to, kar je bila Elizabeta za gledališko. Ona je »motor«, ki priganja in drži pevce skupaj.

Stane Pelan je še dodal, da se je pevska dejavnost po zaslugi Frančiške Milavec ohranjala in krepila do danes. Tudi Anton Križman je Frančiško označil kot predano petju in pevski kulturi.

Zelo lepo izpoved je povedala Anica Simsič, dolgoletna pevka mešanega zbora. Pravi, da je v najboljših časih mešani zbor štel štirideset pevcev in da so bili vsi pevci zelo veseli in ponosni na svoje prepevanje. Njeni spomini na prepevanje v zboru so tako svetli, da je bil zanjo eden najlepših dogodkov ta, ko je v mešanemu zboru začela peti tudi njena hči Tatjana.

Da je mešani zbor pod Frančiškinim vodstvom res uspešno deloval, priča tudi priznanje OF, ki ga je zbor prejel leta 1980.

Častni sprejem zbora ob podelitvi priznanja na občini Postojna leta 1980

Istega leta se studenski zbor in njegova zborovodkinja omenjata tudi v Primorskih novicah .

> ***»Želje spremeniti v delo.***
> ***Pevce iz Studenega sem že imela priložnost slišati, tokrat smo se pogovorili še z njihovo pevovodkinjo Francko Milavec. Našli smo jo doma, pred kupom not. Mešani pevski zbor deluje v okviru Kulturnega društva Lipa, pevcev je okrog 30, včasih več, drugič manj. Večina jih je iz Studenega, trije so iz Strmce. Vaje imamo dvakrat tedensko po dve uri. Pogoji za delo sicer niso najboljši, tu mislim na kulturni dom, ki je tak, da nas je sram pripeljati goste vanj, medtem ko mi vadimo v šoli. Tudi nastopov je veliko. Lani sem z obema zboroma, vodim tudi zbor iz Bukovja, imela kar 45 nastopov. Pevski zbor iz Studenega je sedaj zelo pomlajen, v njem je le pet ali šest starejših pevcev, vsi ostali so stari manj kot 30 let. Zanimanje za petje v zboru je veliko, čeprav je sodelovanje marsikdaj tudi naporno. Težko je namreč za tiste, ki študirajo v Ljubljani in prihajajo na vaje naravnost iz avtobusa. Težko je tudi tistim, ki delajo v dveh izmenah, na vajah so le vsak drugi teden. Toda, ko je pesem naštudirana in zazveni ubrano, je poplačan ves trud.« (Primorske novice, 11. 03. 1980).***

Večkrat se je zbor udeležil tudi prireditve Primorska poje.

Mešani zbor leta 1982 na prireditvi Primorska poje (iz arhiva F. Milavec)

Ves čas dela s posvetnim zborom, pa je Frančiška vodila tudi s cerkveni zbor, ki je bil sestavljen večinoma iz istih pevcev. Njen mož Lovro se rad spominja vsakoletnega druženja cerkvenih pevcev, ki so ga imeli avgusta, po maši na sv. Lovrencu. Na tem srečanju so starejši pevci radi zapeli tudi stare slovenske narodne pesmi. Mladi, ki so bili prisotni, so jih slišali in na ta način je marsikatera stara pesem ušla pozabi.

Lahko rečemo, da je bilo seme, ki se je sejalo v dolgih petdesetih letih Frančiškinega dela z zbori, res rodovitno. Skupina mladih fantov, starih od 18 do 19 let, je leta 1996, začutila veliko željo po prepevanju. Prišli so k »teti Fani« in jo prosili, »če bi jih učila peti«. Vedela je, da večina teh fantov, še nikoli ni pela v zboru in da bo delo zelo težko. A hkrati je to generacijo, ki jo je ob večerih videla in slišala kako pojejo večinoma le »refrene hrvaških popevk«, ko so se zbirali pri vaškem spomeniku poleg njene hiše, želela naučiti še kaj več.

In 6. junija 1996 so pričeli z vajami v župnijski dvorani. Tedanji župnik Marjan Jakopič je pozneje povedal, kako je s strahom poslušal, kaj se »za božjo voljo dogaja«, da se slišijo tako čudni glasovi. Bile pa so to samo prve vaje fantovskega zbora, ki so zelo težko »prijeli in držali« vsak svoj glas in harmonija, ki jo je slišal g. župnik pač ni bila kdo ve kako ubrana. Fantje pravijo, da imajo na ta, začetni čas, najlepše spomine, saj so po marsikateri vaji odšli prepevat dekletom pod okna in ob tem marsikateri stari mami zvabili solze v oči.

Začetnemu fantovskemu zboru so se leta 1998 počasi pridružila še dekleta, ki so včasih zapele tudi sama.

Moški in ženski zbor na praznovanju materinskega dne leta 1998

Leta 1999 sta se moški in ženski zbor udeležila srečanja Šentvid pri Stični.

Moški in ženski zbor v mimohodu Šentvida pri Stični leta 1999

O zagnanosti mladih pevcev in njihove pevovodkinje, priča tudi občinsko priznanje »23. april«, ki so ga leta 2001 dobili pevci moškega, ženskega in mešanega zbora, pod vodstvom Frančiške Milavec.

Moški zbor je ob osmi obletnici delovanja priredil samostojni koncert in hkrati posnel CD.

Moški zbor na koncertu ob osmi obletnici delovanja, leta 2004

Leta 2003 je mladinski mešani zbor prevzela Saša Crnobrnič. Tudi ta zbor je aktiven v krajevnem in občinskem merilu, prireja letne koncerte v mesecu decembru in se udeležuje raznih prireditev, pojejo pa tudi na porokah.

Mešani zbor na mednarodnem festivalu v Dubrovniku leta 2004

Da se kulturna tradicija petja v Studenem res lepo ohranja, priča tudi otroški cerkveni zbor. Obstaja že od leta 1965, ko je bil v Studenem župnik Božidar Božič. Ta zbor se vsakih nekaj let pomladi. Prepeva na različnih cerkvenih slovesnostih. Rednih tedenskih vaj nima, a pred cerkvenimi prazniki se zbere, ima potrebne vaje in poje pod vodstvom Frančiške Milavec. Leta 2003 pa so otroci cerkvenega pevskega zbora izrazili željo, da bi imeli redne vaje. Tako se udeležujejo vsakoletne majnice in božičnice cerkvenih pevskih zborov postojnske dekanije, nastopajo tudi na vseh prireditvah, ki jih prireja Kulturno društvo Lipa Studeno, nastopajo pa tudi skupaj z odraslim cerkvenim zborom. Zborovodkinja Frančiška pravi, da so otroci zelo pridni za obiskovanje vaj. Pa tudi nadarjeni, saj se tudi večglasnih pesmi ne ustrašijo, čeprav so večinoma stari od 8 do 12 let, najstarejša pevka je stara 17. Frančiška z velikim veseljem pravi, da so v tem zboru zametki bodočih, tako cerkvenih kot posvetnih zborov. V veliko veselje ji je, da otroci radi zapojejo tudi slovenske narodne pesmi, saj se z njimi učijo ljubezni do domače besede in kulture.

V okviru KS Studeno se vsi obstoječi pevski zbori, posvetni in cerkveni, aktivno vključujejo v vsa praznovanja, kot so mesec kulture, materinski dan, praznovanje dneva državnosti in samostojnosti, pa tudi raznih drugih prireditev, ki jih v vasi prirejamo in praznujemo.

Otroški cerkveni pevski zbor leta 2004

Mešani cerkveni pevski zbor leta 2006

Z našo kronologijo spominov smo prišli v leto 2006. V teh sto letih, od 1906, ko je bilo ustanovljeno »Izobraževalno društvo« pa do danes, je Studeno živeli bogato kulturno življenje. Vedno je vas imela nekaj posameznikov, ki so, lahko bi rekli, vlekli voz kulturnega življenja. Nismo pa prepričani, če so bili za svoje delo deležni kakšne iskrene besede zahvale!

Vsi dogodki, tako na področju dramske kot pevske veje društva kažejo, da je človek v svojem bistvu ustvarjen za lepoto, da jo ustvarja in občuduje, za prijateljstvo, da ga deli z drugimi in za resnico, da jo posreduje svojim potomcem. Ko tako dela, je srečen!

PRAZNIČNA NOŠA V PODGORI

Narodna noša je izraz za poseben, slavnosten in določenemu namenu prilagojen oblačilni videz, ki se ga ob različnih priložnostih poslužujejo ljudje različnih starosti, družbenih stanov itd. Narodna noša je »po izvoru kmečka praznična obleka, kakršno je proti koncu 19. stoletja začel nositi del narodno zavednega slovenskega meščanskega prebivalstva ob slovesnih priložnostih« (Baš, 1993). Torej gre za umeten pojav, ki se je skozi leta razvijal na naših tleh, dobival različne razsežnosti, oblike in aplikacije… in še vedno se razvija in živi svoje življenje. Zato nikakor ne moremo narodne noše istovetiti in enačiti ne po funkciji in ne po obliki z ljudsko nošo, ki je bila značilna in v navadi v 19. in začetku 20 stoletja.

Ljudska noša je še v sredini 19. stoletja najvidneje razločevala prebivalce posameznih pokrajin in tudi nekaterih krajev med seboj. Na podlagi številnih podatkov in ohranjenih noš, lahko ugotovimo tri poglavitne oblačilne tipe: alpskega, panonskega in mediteranskega. Samosvojo govorico moške in ženske noše zasledimo v krojih, barvah in bolj ali manj tudi v blagu, iz katerega so oblačila krojena. Kot drugje po Evropi je 19. in 20. stoletje tudi na slovenskem ozemlju obdobje močnejših družbenih in gospodarskih sprememb, ki so v dokajšnji meri vplivale in tudi spremenile oblačenje raznih družbenih slojev in odnos do noše nasploh. V drugi polovici 19. stoletja se je kmečka noša skoraj na vsem slovenskem ozemlju spremenila v tolikšni meri, da ne moremo več govoriti o posameznih pokrajinskih oblačilnih tipih, kakršni so bili značilni za sredino 19. stoletja, temveč le še o manj ali bolj poenotenem načinu oblačenja (Knific, 2003)

Kroji oblačil, predvsem pa kvaliteta blaga in nekateri dodatki noši, so še med svetovnima vojnama kar najvidneje pričali o gmotnem stanju nosilca. V vaseh pod Nanosom je bila navada, pred prvo svetovno vojno, da so bogatejši kmetje imeli na suknjiču tretji, manjši žep za shranjevanje cigare, da se je že na zunaj videlo, da je bogat. Podobno vlogo je imela žepna ura, posebej če je bila zlata ali vsaj pozlačena. Mali kmetje je niso nosili, mogoče le srebrne ali iz cenenih kovin (Makarovič, 1981).

Kasneje, v obdobju med obema vojnama, še posebno pa po drugi vojni, se je oblačilni videz korenito spremenil. Kajti v veljavo je prišlo sintetično in industrijsko narejeno blago, seveda po dostopnejših cenah. Tako se počasi spreminja celotni oblačilni videz v Sloveniji. S tem se je tudi izgubil velik delež izpovednosti oblačila. Kajti kmalu ni bil več pomemben družbeno-gospodarski položaj nosilca oblačila, njegov spol, starost… (Makarovič, 1975).

Prestavili vam bomo nošo, takšno kot naj bi bila v začetku 20. stoletja v Studenem na podlagi pripovedovanja in fotografskega gradiva. To je primer pražnja, nedeljska noša, ki so jo ženske nosile tudi za večje praznike. Ženske so pazile svoje »zakmašne« obleke,

kajti niso jih imele veliko, v večini primerov le po eno. Te obleke so bile deležne še posebne skrbi. Ženska je imela belo bluzo s kratkimi rokavi ali rokavi, ki so segali malo čez komolec. Rokavi so bili nabrani, na koncu pa obrobljeni s čipko. Krilo je bilo v dolžini tik nad gležnji, spodaj je bilo obrobljeno z dvema ali tremi črnimi črtami. Krila so bila po večini v temnih barvah: temno modra ali temno rdeča. Ob vprašanju spodnjih kril so se informatorke le nasmehnile, vendar je vsako krilo imelo tudi spodnje krilo, ki je bilo belo bombažno ali laneno. Čez krilo so imele ženske največkrat črn predpasnik, ki je bil obrobljen s črno nazobčano čipko. Predpasnik je imel obliko polkroga in ni segal nižje od kolen. Čez bluzo so ženske obleke modrc – nekakšen ženski telovnik. Nosil se je vedno v isti barvi kot krilo. Bil je brez rokavov, ženske so si ga spredaj zavezale z vrvico, tako da se ni prav stikal in je bilo še vedno videti bluzo. Kot piko na i so si okrog vratu nadele črn trak in ga zvezale v pentljo. Seveda niso bile bose, imele so črne čevlje, z manjšo peto in zavezane z vezalkami.

Tako kot je šla moda naprej po mestih, so se tudi vaške ženske, poskušale približati tistim v mestu.

In prav nič drugače ni bilo niti v moški modi. Tudi oni so se zgledovali po gospodičih in gospodih iz mesta in skozi čas spreminjali svoje navade oblačenja.

ZAKLJUČEK

V knjižici, ki je pred vami dragi bralci, smo sedanji člani kulturnega društva Lipa Studeno, poskušali zbrati čim več, predvsem ustnih podatkov, o delovanju našega društva v teku 100-letne zgodovine.

Zavedamo pa se, da je kljub naši vztrajnosti, marsikateri dogodek že ušel v pozabo, saj je veliko ljudi, ki so nekoč oblikovali kulturni utrip v Studenem že pokojnih.

Vseeno pa smo veseli vsakega zabeleženega dogodka, ki smo ga z zapisom iztrgali pozabi.

To je najmanj, kar smo bili dolžni narediti v spomin svojim prednikom.

Zato se na koncu knjižice z veliko hvaležnostjo obračamo na vse, ki ste z nami delili svoje spomine.

INFORMATORJI

Fani Bajc, Studeno
Marija in Miro Cetina, Studeno
Vida Debevec, Studeno
Ida Japelj, Studeno
Marija Jenček, Strmca
Miro Jenček, Studeno
Minka Klemen, Studeno
Anton Križman, Studeno
Marica Lenarčič, Postojna
Jože Mejak, Studeno
Zora Miklavčič, Studeno
Frančiška Milavec, Studeno
Miro Milavec, Studeno
Stane Pelan, Studeno
Jožefa Podboj, Studeno
Alojzija Simčič, Studeno
Anica in Jakob Simsič, Studeno

LITERATURA

Cetina, M. 1966, Govor ob 60. letnici KD Lipa Studeno. Tipkopis hrani M. Cetina.

Čuk, E. 1966, Priprava na 60. letnico KD Lipa Studeno. - Rokopis hrani M. Cetina iz Studenega.

Debevec, I. 2004, Obnova »Napoleonovega vodnjaka« v Studenem. - Postojna.

Delo 01. 10. 2004, Osvežena podoba Napoleonovega vodnjaka. Studeno. - Internetni vir: http: //www.delo.si/index.php?sv_path=43%2C50&query=osve%C5%BEena+podoba+napoleonovega+vodnjaka&x=23&y=11

Gestrin, F. 1972, Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti. - Ljubljana.

Habe, F. 1975, Pivška kotlina – Streha notranjskega krasa. - Ljudje in kraji ob Pivki, 51-54.

Jakopič, M. 1990, 150 let Studenske fare (1840-1990). - Župnijski urad Studeno.

Knific, B. 2003, 'Vprašanje narodne noše na Slovenskem. Njen razvoj od srede 19. stoletja do 2. svetovne vojne. ' - Etnolog 13, 435-468 ss.

Kolenc, D. 2002, Kraji, kjer je prepih doma. - Vrhnika.

Kos, M. 1985, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave. - Ljubljana.

Kraigher, Ž. 1985, Razvoj Narodnoosvobodilnega gibanja v nekdanjem pivškem okrožju v letih 1941 in 1942 (Prispevki za zgodovino NOB). Postojna in vasi pod Nanosom. - Ljudje in kraji ob Pivki, druga knjiga, 30-39.

Kronika o ustanovitvi KUD "Lipa" Studeno. - Hrani Vida Debevec iz Studenega.

Makarovič, M. 1975, Slovenska kmečka noša od konca 19. stoletja do danes. - Slovenski etnografski muzej, Ljubljana.

Makarovič, M. 1981, Govorica slovenske kmečke noše. - Slovenski etnografski muzej, Ljubljana.

Makarovič, M. 1986, 'O noši v vaseh postojnske okolice. ' - Ljudje in kraji ob Pivki, druga knjiga, 213-224.

Notranjska A-Ž 1999, Priročnik za popotnika in poslovnega človeka. - Pomurska založba.

Osmuk, N. 1985, Tabor v Studenem. - Ljudje in kraji ob Pivki - drugi del, 121-132.

Pahor M. in I. Hajnal 1981, Po jamborni cesti…v mesto na peklu. - Ljubljana.

Penko, A. 2006, Predjama in Hrušica - Kronološka in tipološka označitev drobnih najdb, ter njuna vpetost v rimskodobno cestno omrežje. - Diplomsko delo, Ljubljana.

Peršič, M. 2003, Šege na Pivškem. - Postojna.

PGD Studeno 2002, 100 let (1902-2002) Prostovoljnega gasilskega društva Studeno.

Postojnsko Okrajno glavarstvo, Zemljepisni in zgodovinski opis (spisali in izdali učitelji v okraji), 1988. - Postojna.

Primorske novice, 19. 03. 1966, Lep jubilej v Studenem.

Primorske novice, 26. 03. 1966, Studeno je lahko za zgled.

Primorske novice, dne 18. 01. 1969, V Studenem ne spijo.

Primorske novice, 01. 01. 1979, Praznični pogovor s pevovodkinjo podgorskih zborov.

Primorske novice, 11. 03. 1980, Želje spremeniti v delo.

Rupnik, F. 1935, Zgodovina Hrenoviške župnije (neobjavljen tipkopis). - Novaki pri Cerknem.

Stopar, I. 2001, Predjamski grad. - Postojna.

Urleb, M. 1975, Gradišča v Pivški kotlini. - Ljudje in kraji ob Pivki, 62-71 ss.

Vestnik slovenske prosvetne zveze 16. junij 1946. - Letnik II. , štev. 11-12, Trst.

Smrdel, M. 1975, Gradivo za zgodovino NOB na Pivki. - Ljudje in kraji ob Pivki, 251-297 ss.

Spomenica župnije Studeno 1861-1946. - Rokopis hrani župnijski urad Studeno.

SPONZORJI

Občina Postojna

GG Postojna

KS Studeno

Milavec d.o.o. trgovina Cekarček, Ljubljana

MV Informacijske tehnologije d.o.o., Postojna

ORO Orodjarstvo Suša s.p., Studeno

Pelan Stane, Studeno

Javor Pivka d.d., Pivka

Banka Koper, Postojna

Zavod Lesarski grozd, Pivka

Oroplast, Stanislav Japelj s.p., Studeno

Ivan Vidrih s.p., Lohača

Epic d.o.o., Postojna

Ključavničarstvo Katern Janez s.p., Strmca

Liv Postojna d.d., Postojna

VABILO

k

VESELICI

ki jo priredi

K. s. izobraževalno društvo na Studenem v nedeljo dne 23. svečana 1908 v prostorih gospoda Fr. Podboja, hiš. št. 33.

Spored:

1. **Gori na planine.** Zložil A. Foerster. Poje moški zbor.
2. **Martin Kopač.** Deklamacija.
3. **Smrt in bolnik.** Prizor. Osebe: Bolnik, smrt, angelj, hudič, duša.
4. **Ne udajmo se!** Zložil A. Foerster. Poje moški zbor.
5. **Krčmar pri zvitem rogu.**
   Burka v enem dejanju.

   Osebe:

   Krčmar.
   Miha in Janez, gosposka postopača.
   Brivec.
   Sosed.
6. **Cigan baron.** Prizor iz življenja s solo petjem in mešanim zborom. Zl. Strauss.

Začetek ob 3. uri popoldne.

Vstopnina:

Sedeži: I. vrste 60 vin., II. vrste 40 vin., stojišča 20 vin.

Čisti dohodek je namenjen za nakup novih priprav in knjig; preplačila se hvaležno sprejemajo.

K obilni udeležbi vabi odbor.

KATOLIŠKA TISKARNA, LJUBLJANA. 324—08